ALEVİLİK ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

The Journal of Alevi Studies

HAKEMLİ DERGİ

Kış/*Winter* 2012, Sayı/*Volume* 4

Uluslararası Süreli Yayın - 6 ayda bir yayımlanır - Ücretsizdir.

ISSN 2146-4421

Ankara, Aralık - 2012

ALEVİLİKTE DEDELİK KURUMU VE MUSTAFA DEDE ÖRNEĞİ

THE INSTITUTION OF DEDE IN ALEVI FAITH AND THE EXAMPLE OF MUSTAFA DEDE

İbrahim YILMAZÇELİK[1]

Seher KONT ERDOĞAN[2]

ÖZET

Anadolu Aleviliğinde "insan-ı kâmil" öğretisi oldukça önemli olup, insanın bu dünyadaki temel sorularına cevap verme iddiasını taşımaktadır. Alevi-Bektaşi tasavvufunun gösterdiği en önemli nokta; Anadolu Aleviliğinde yüzyıllar içerisinde oluşturulmaya çalışılan mistisizmin, tarihi bir zenginlik olarak, anonim bir zeminde ve zaman zaman da anakronik olarak edebi, felsefi ve müzikal araçlarla günümüze kadar ulaşmış olmasıdır.

Alevi kültürünün geçmişinde cönkler dışında ağırlıklı olarak yazılı geleneğin olmaması, dedelik kültü içerisinde edebi ve felsefi unsurların sözlü bir zeminde müzikal etmenlerle buluşmasını sağlamıştır. Adeta müzik, günümüzde, Alevi topluluklarında geçmişten önemli izler taşıyan kültürel bir fenomene dönüşmüştür.

Bu doğrultuda Alevi-Bektaşi edebiyatında; Kaygusuz, Yunus Emre, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet gibi isimler, önemli birer anonim kişilik haline dönüşmüşlerdir. Alevi toplulukları yüzyıllar öncesinden bu ozanların kimliklerini, Alevi öğretisine uygun olarak sözlü geleneğin dinamiği içerisinde günümüze kadar taşımışlardır. Bu açıdan ele alındığında, geleneksel Aleviliğin son temsilcilerinden Mustafa Dede'nin (Mustafa Erdoğan) Alevilik hakkındaki tespit ve şiirlerini, sözlü geleneğin günümüze yansımaları olarak görmek gerekir.

Anahtar Kelimeler: Dede, Alevi Kültürü, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Mustafa Erdoğan.

ABSTRACT

The doctrine of İnsan-ı Kamil (the person who has reached perfection) is very significant in Anatolian Alevism. It is claimed to respond to the fundamental questions of human beings in this world. The most im-

1 Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü.

2 Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.

portant point demonstrated by the Alevi-Bektashi philosophy is that the mysticism, which was tried to be established over the centuries, has survived as a richness of history, on an anonymous ground and occasionally in an anachronistic way through literary, philosophical, and musical instruments.

Due to the lack of written traditions in the history of the Alevi culture, except for Cönks, literary and philosophical aspects in oral tradition joined with musical elements in the cult of Dede. Music, today, is almost transformed into a cultural phenomenon which bears the traces of the past in the Alevi community.

In this respect the figures such as Kaygusuz, Yunus Emre, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet have transformed into important anonymous persons in the Alevi-Bektashi literature. The Alevi communities, in accordance with the teachings of the Alevi in the dynamics of the oral tradition, have carried the identity of the bards from past centuries to the present day. From this perspective, the evaluation and poems of Mustafa Dede (Mustafa Erdogan), one of the last representatives of Alevi tradition, should be seen as the reflections of oral tradition to the present day.

Key Words: Dede, The Culture of Alevi, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Mustafa Erdoğan.

GİRİŞ

Anadolu Aleviliğinin günümüze kadar taşınmasında en önemli rollerden biri, dedelik kurumuna aittir. Dedelik makamı, eski Türk inançlarındaki ata kültünün, özellikle Türklerin, İslamiyeti kitleler halinde kabul ettiği dönemlerde, eski inançlarının -İran etkisinin açıkça görüldüğü- tasavvufi bir ortak zeminde, İslamla harmanlanarak evrimleşmesi ile Alevi kültüründeki yerini almıştır (Ocak, 2009: 35).

Bu özelliğinden dolayı dini ve sosyal bir yapılanma olarak, Alevi inancında çok saygın bir konumu ifade etmiştir. Dede kelimesini, eski Türkler, bilgili, tecrübeli, halka yol gösteren ve bu özelliklerinden dolayı da toplum katında saygı gören kişileri ifade etmek için kullanmışlardır. Eski Türk inançları, Şeyh Ahmed Yesevi'nin öncülüğünde, evliya kültü çerçevesinde İslam ile heterodoks bir zeminde senkretik bir yapı oluşturarak, kolonizatör dervişler ve misyonerler sayesinde Anadolu topraklarına taşınmıştır (Ocak, 2009: 51).

Özellikle İslamiyetteki ilk siyasi çatışmalar halifelik merkezli olmakla beraber bu çatışmalarda Ali'nin tarafında olan insanların, Ali'nin ilk halife olması ve daha sonraki süreçlerde kendi soyundan gelen insanların bu görevi üstlenmeleri gerektiği doğrultusundaki iddiaları Hz. Muhammed'in ölmeden evvel Ali'yi kendi yerine vekil tayin ettiği ve halka yol gösterecek imamların ulu kimseler olmaları ve peygamberin soyundan gelmeleri gerektiği etrafında şekillenmiştir (Özkırımlı, 1990: 14).

Bu görüşü savunan kişilerin Emevi iktidarları döneminde çoğunlukla muhalafette kalmaları ve baskı görmeleri, İslamiyetin baskıcı unsurlarla yayıldığı Türk topraklarında, Emevi iktidarlarına muhalif kimliklerinden dolayı Türkler arasında sempati kazanmalarına neden olmuştur (Çetinkaya, 2004: 85-93). Bu açıdan değerlendirdiğimizde, Alevilikteki dedelik kurumunun, muhaliflerin Emevi iktidarlarına karşı geliştirdikleri imamlık veya halifelik merkezli görüşlerinin, eski Türklerdeki dede-baba kültü ile bir sentez oluşturması sonucu ortaya çıktığı düşüncesindeyiz.

Bugün ocakazade dedelerin peygamber soyundan geldiklerini iddia etmelerinin en önemli nedeninin bu durumdan kaynaklandığı göz önünde bulundurulabilir. Seyyidlik kavramı ise, Alevilerde, dedelerin peygamber soyundan geldiklerini ifade etmek için kullanılmıştır (Yaman, 2009: 178). Aynı zamanda seyyidlik kavramı, dedeler için bir dizi ahlaki ve tasavvufi erdem anlayışının niteliğini ifade etmek için de kullanılmıştır. Bu anlayışa göre seyyid dedeler, dört kapı kırk makamın gizli ve mistik bilgisine sahip olmalı, on iki erkân, on yedi kemerbest, üç sünnet ve yedi farzı iyi bilmelidirler. Şeriatta şeri atmalı, tarikata göre yaşamalı, marifetten ayrılmamalı, taliplerine yol göstermeli ve sürekli hakikatı aramalıdırlar. Bu inanç karekteristiği içerisinde olan Kızılbaş Aleviler, Osmanlı İmparotorluğu'nun özellikle Safevi tehlikesinden kaynaklanan ideolojik bir bakış açısından dolayı, Yavuz Selim'den itibaren merkeziyetçi bir yapı kazanmaya başladığı dönemlerde, merkezin siyasi, dini ve ekonomik baskılarından kaçmak için kırsallarda yaşamayı tercih etmişler ve toplumsal yapılarını ve inanışlarını kapalı kültürler içerisinde cumhuriyete kadar taşımasını bilmişlerdir (Yaman, 2009: 178).

Bu çalışmada Alevliğin tarihi gelişimine kısaca değinilerek, Alevi-Bektaşi tasavvufunun ve inancının özgün noktaları ve karakteristik özellikleri, Pir Sultan Abdal şiirlerinden örneklerle açıklanmaya çalışılmış, **Erzincan Büyükkadağan** köyünde ikâmet eden **Mustafa Erdoğan Dede** ile yapılan görüşmeler özelden ele alınıp, Alevilikteki dedelik kurumunun genel işleyişi açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın amacı ise şudur**:** Cumhuriyetle birlikte değişmeye başlayan ekonomik ve toplumsal yaşam, Kızılbaş Alevi topluluklarının sosyal yapılanmalarını ve inanç ritüellerini olumsuz anlamda etkilemiş ve günümüzde **dedelik kurumu**, Aleviler için gittikçe sembolik anlam taşıyan bir kavram haline dönüşmeye başlamıştır. Sözlü bir zeminde ritüellerini yürüten dedelerin, toplumsal konumlarının önemini gittikçe yitirmelerine paralel olarak, sözlü tarih çalışmaları açısından sahip oldukları değerli bilgilerin de yavaş yavaş yok olmaya başlaması, bu türden bilimsel çalışmaların daha hızlı ve ivedi olarak gerçekleştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Geleneksel ritüellerin kapalı kültürler içerisinde uzun yıllar değişmeden kalması geçmişin günümüze çok az değişerek aktarılması açısından önem arzetmektedir. Özellikle yaşlılarla yapılan gö-

rüşmeler, geçmişe ait bu türden bilgilerin, tarihi olgulara ait daha önceden bilinmeyen hikayelerin ve destanların kayıt altına alınmasını sağlayacak farklı yöntemlerden bir tanesidir. Bu çalışmada en önemli amacımız bu türden değerli bilgilere sahip olduğuna inandığımız **Mustafa Erdoğan Dede'**nin sahip olduğu bilgileri bir ölçüde kayıt altına alarak gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamaktır.

I. TARİHİ DÖNEMLER BOYUNCA ALEVİLİK HAKKINDA

Hz. Ali'nin isminin Arapça nispet hali olan ve Türkçe'de "Ali'ye mensup", "Ali taraftarı" anlamına gelen Aleviler (çoğulu: *Aleviyye, Aleviyyun=Aleviler*), İslam tarihinde Hz. Muhammed'in kendisinden yaşça epey küçük ve sonradan damadı olan Hz. Ali'nin soyuna mensup olanları simgeleyen bir isim olmuştur. Dolayısıyla bu ismin, aslında bugün Türkiye'de ve Balkanlar'da yaşamakta olan ve onu takdis eden belli bir toplumun, dini kimliğini belirleyen anlamında başlangıçta bir iligisi yoktur. Kelimenin İslam tarihinde ilk kullanılışı, tamamen siyasi içerikte olup, peygamberin vefatından sonra, üçüncü halife Osman'ın zamanında (644-656) başlayan hilafet etrafındaki kavmi mücadelelerin yol açtığı sivil savaş esnasındadır (Ocak, 2009: 19).

Ali'nin tarafında yer alan insanlar, peygamberin "Ben ilmin şehri isem Ali onun kapısıdır", "Ben kimin efendisi isem Ali de onun efendisidir", "Ali bedenimde bir baş gibidir", "Her nebi için bir vasiy ve varis vardır, Ali de benim vasiy ve varisimdir" gibi hadisleri bu görüşü savunmak için kanıt olarak kullanmışlardır (Noyan, 2000).

Bu savaşta, Hz. Ali'nin tarafını tutanlara *Alevi* dendiği gibi, onun soyundan gelenler de bu nispetle anılmışlardır. Dolayısıyla Alevi kelimesinin tarihsel seyir içinde soybilimsel (jenealojik), siyasi, inançsal (teolojik) ve tasavvufi (mistik) olmak üzere dört anlamı olmuştur (Ocak, 2009: 19).

1. Soybilimsel Anlam

Alevi kelimesi, bu anlam itibarıyla, Hz. Ali'nin, Hz. Muhammed'in kızı Fâtma'dan olma Hasan ve Hüseyin; diğer hanımlarından olma Muhammed b. El Hanefiyye, Ömer ve Abbas isimli çocukları üzerinden devam eden soyuna mensup olanları nitelemektedir. Bununla beraber İslam tarihinde asıl meşhur olan Alevi silsilesi, Hz. Ali'nin hanımı Hz. Fatma'dan olan Hasan ve Hüseyin'in çocukları vasıtasıyla devam eden soydur. Bilindiği gibi Hz. Hasan'ın soyundan gelenler, İslam tarihinde **Şerif** (çoğulu: Şürefâ), Hz. Hüseyin'nin soyundan gelenler **Seyyid** (çoğulu: Sâdât) olarak anılırlar ve tarihteki bütün İslam devletlerinde son derece saygın kabul edilmişlerdir (Ocak, 2009: 19).

2. Siyasi Anlamı

Abbasi İmparatorluğu'nun desantralizasyon sürecine girdiği IX. yüzyıldan itibaren, bu imparatorluğun doğu ve batı eyaletlerinde bağımsızlıklarını ilan ederek, birtakım devletçikler kurmayı başaran süla-

leler, meşruiyet sağlamak ve böylece İslam dünyasında kabul görebilmek için kendilerini Alevi sülaleler olarak beyan etmişlerdir. Bunlar arasında en tanınmışlarından ilk sırada, bilindiği gibi, Mısır'da hüküm süren ve parlak bir medeniyet kuran **Fatimiler** (909-1171) gelir. Bunlar önce Afrika'da ortaya çıkmışlar, 900'lerde Mısır'a gelmişler ve Halife Muizz (953-975) zamanında Kahire şehrini kurarak, burada resmen bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Orta Çağ İslam dünyasında devlet kurmuş diğer bazı Alevi hanedanları şunlardır: Fas'ta **İdrisiler** (789-926) ve yine Fas'ta **Sa'diler** ve **Filaliler** (1511-?); Yemen'de **Zeydiler,** iki kolu olan **Ressiler** (860-1281) ve **Suleyhiler** (1047-1138); İran ve Irak'ta **Büveyhiler** (962-1062); Amul'da **Hassaniler** ve **Hammadiler** (1015-1121) (Ocak, 2009: 22).

3. İnançsal Anlamı

"Alevi" kelimesi asıl anlamını, Şiiliğin muhtelif mehzepleri ile işte bu alanda kazanmıştır. Bunlar, VII. yüzyıdaki hilafet mücadeleleri sonrasında, sadece siyasi gruplar olmaktan çıkıp belirli şartların etkisi ile inançlarının temeline Hz. Ali'yi oturtarak İslam tarihinde Müslümanların, **Şii** ve **Sünni** olarak iki büyük teolojik kesime ayrılmasına yol açmışlardır.

Bunlar en başta Hz. Hüseyin'in soyundan gelen on iki imamın etrafında oluşan **İmamiye**, **İsna Aşeriyye** veya **Caferiyye** isimleri ile anılan ve 6. İmam Cafer-i Sâdık'ın iki oğlundan biri Musa-i Kâzım'dan süren asıl büyük kol ile ikinci oğlu İsmail'den süren **İsmailiyye**'dir. Bir üçüncüsü ise Sünniliğe diğerlerinden daha yakın olan Yemen'deki **Zeydiyye**'dir (Ocak, 2009: 22).

4. Tasavvufi Anlamı

Alevi kelimesi aynı zamanda bu üç anlamının yanında bir de tasavvuf tarihinde sisileleri, Hz. Ali'ye dayanan tarikatlar için de kullanılır. Silsilesi Halife Ebu Bekir'e dayanan Nakşibendiliğin dışında hemen hemen çoğu tarikat geleneksel olarak silsilelerini, Hz. Ali'ye dayandırırlar. Bu sebeple onlara Alevi tarikatlar denir. Mesala Kadirilik ve Rıfailik bunlardandır. Alevi tarikatların hepsinde âyin esnasında yüksek sesle zikir yapılır. Bir tek Nakşibendilik'te alçak sesle zikir vardır. Alevi tarikatların dışında, doğrudan doğruya adı Aleviyye olan tarikatlar da vardır. Bunlardan biri, hiç vasıtasız olarak kendini Hz. Ali'ye dayandırırken bir diğeri, Muhammed b. Ali adında bir şeyhten gelir (Ocak, 2009: 22).

5. Aleviliğin Tarihi Gelişimi

İslam tarihinde peygamberin ölümünden sonra baş gösteren ilk siyasi akımlar halifelik merkezli olmuştur. Hz. Ali'nin halifeliğini tanıyan insanların içinde olduğu önemli bir siyasi akım olan Ali taraftarlığı (Şia-i Ali); İslamın ilk dönemlerinden itibaren etkin olduğu ve yayıldığı bölgelerde -Emevi iktidarlarına muhalefetin bir simgesi de olarak- yerel inançlarla İslam ekseni içerisinde çeşitli felsefi ve tasavvufi akımlarla bir sentez oluşturmuştur. Özellikle Hz. Hüseyin'in Kerbela'da katledilmesinden sonra mezhepsel bir anlayışa bürünerek, Şiilik içerisinde kristalize olmaya başlayan bu

muhalif akım, Arap olmayan çeşitli toplumlarda, o toplumların geçmişlerinden gelen kültürleri ile yoğrularak heterodoks İslam anlayışlarının gelişmesine ön ayak olmuştur (Ocak, 2003).

Türkler arasında da Müslümanlığın yayılmasına paralel olarak heterodoks akımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Emeviler ve Abbasiler döneminde Orta Asya'da Müslümanlığın Türkler arasında yayılmasında önemli engellerle karşılaşılmış ve süreç çok kanlı çatışmalara sahne olmuştur. Bu süreçte Emevilerin İslamiyeti o dönemin önemli bir ticaret hattı olan İpek Yolu'nu ele geçirmek için bir baskı unsuru olarak kullanmaları Türkler arasında İslamiyet'in yayılmasını önemli oranda engellemiştir (Çetinkaya, 2004: 166). Hatta Türklerin İslamiyet'i kitleler halinde kabul etmediği bu dönemlerde bile, Ehl-i beyt soyuna, kendilerine de benzer bir şekilde uygulanan baskılardan dolayı sempatileri oluşmuştur. Abbasilerin, Ebu Müslim'in Türklerin askeri desteği ile iktidarı ele geçirmesine paralel olarak Horasan ve Maveraünnehir, Türklerin askeri ve siyasi olarak ağırlık kazandıkları önemli bir merkez haline gelmiştir. Siyasi baskılardan kurtulmak isteyen Ehl-i beyt soyundan birçok kişi Horasan ve Maveraünnehir'de Türklere sığınmışlardır. Bu dönemlerde Türklerin kendi yerel kimlikleri ile Ehl-i beyt merkezli İslam kültürünün belirli bir zeminde buluşması, Türkler arasında önemli bir heterodoks İslam anlayışının, başka bir anlamda Anadolu Aleviliği'nin de oluşum koşullarının hazırlanmasına sebep olmuştur.

Türklerin Anadolu'ya gelmeye başladıkları XI. yüzyılda Türk yurtlarında İslam inancıyla eski Türk inançlarını önemli bir çatı altında birleştiren çok güçlü tasavvufi akımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Türklerin İslam'ı kitleler halinde kabul etmeye başladığı X. yüzyıl, Türk dünyası için tarihi bir dönüm noktası olmuştur (Köprülü, 1991).

Bu yüzyıldan itibaren Türkler, kendilerine özgü bir İslamiyet anlayışını benimsemişler, günümüz de dâhil olmak üzere, Türklerin sosyal yaşayışları da, kurdukları devletler de, ne eski Türklerinkine, ne de Araplarınkilere benzemiştir. Türk-İslam tarihinde ve yetiştirdiği halifeleri ile Anadolu Aleviği'nin şekillenmesinde çok önemli bir yeri olan Şeyh Ahmed Yesevi çok önemli bir düşünür ve mutasavvıf olarak bu açıdan tarihteki yerini almıştır (Ocak, 1996).

Tam adı Ahmed bin İbrahim bin İlyas Yesevi olan Şeyh Ahmed Yesevi, Karahanlıların hüküm sürdüğü çağlarda, Orta Asya'nın iktisadi, sosyal, siyasi ve medeni hayatında önemli bir yer tutan, Yesi şehri yakınlarında Sayram kentinde doğmuştur. Babası Hace İbrahim Şeyh ve manevi babası Arslan Baba'nın ölümlerinden sonra Buhara ve Semerkant'ta Şeyh Yusuf Hemedani'nin yanında eğitimini tamamlamıştır. Yusuf Hemedani'nin Melameti-Kalenderi şeyhi olduğu iddia edilir. Yesevi'nin, *Fakrname* eserinde adları geçen Şakik-i Belhi, Ahmed-i Cami-i Namıki ve Kutbu'd-din Haydar gibi önemli şahsiyetlerin, Melameti-Kalenderi çevrelere mensup oldukları da kaynakların

verdiği bilgilerdir. Hatta bu müridlerden *Kutbu'd-din Haydar*, XII. yüzyıldan itibaren Kalenderiliğin en yaygın ve faal kolunu oluşturan Haydariliğin kurucusudur (Ocak, 1999: 58-59).

Anadolu'ya hiç gelmemiş olmasına rağmen Anadolu'da da tanınan ve sevilen Ahmed Yesevi, yaygın olan kanaate göre, Mevlana, Yunus Emre ve Hacı Bektaş Veli gibi Anadolu ekollerini ve Aleviliği etkilemiştir. Ahmed Yesevi, Divan-ı Hikmet adıyla yüzyıllar sonra derlenecek olan *Hikmetleri* aracılığıyla Türklere İslam'ı kolaylaştırarak benimsetmiştir. Bunun için İslam inancını, Türk gelenek, inanç ve yaşam tarzı ile uygun biçimde sentezleme yolunu seçmiştir. Üstelik bu yolu seçen kimi din alimleri sapkınlıkla ve dinden çıkmakla suçlanmasına rağmen Yesevi başarıyla yolunu (tarikatını) kurmuş ve geliştirebilmiştir. Eski Türk inanışlarından, adetlerinden bir kısmını İslam dininin içine dâhil ederek, dinlerini yeni değiştirmiş olan Türk topluluklarına dinin özünü yani felsefi yönünü tanıtmıştır. Yesevi, Arapça ve Farsça'yı çok iyi bilmesine rağmen eserlerini ısrarla Türkçe'de vermiştir (Köprülü, 1991).

6. Osmanlı İmparorluğu ve Safeviler

Şeyh Ahmed Yesevi'nin öğretisini, sosyolojik yapılarına uygun olarak halk İslamı şeklinde içselleştiren göçebe Türkmenler, Osmanlının oluşturmaya çalıştığı merkeziyetçi bir devlet yapılanması çabalarından sonra, önemli bir tehdit haline gelmeye başlamıştır. Vergilendirmedeki kolaylığından dolayı merkezi bir yapı kurmak isteyen ve nüfusu Sünni-ortadoks İslam anlayışı doğrultusunda kontrol altında tutmak isteyen Osmanlı İmparatorluğu'nun bu tutumu, manevi dünyaları merkezle teolojik açıdan çok büyük farklılıklar gösteren göçebe Türkmen aşiretleri için bir baskı unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Erdebil'de, Şeyh Safüyiddin tarafından kurulan tekke; Şeyh Cüneyd döneminden itibaren siyasi bir yapı kazanarak Osmanlı topraklarında baskı altında bulunan göçebe Türkmen aşiretleri için bir çekim merkezi oluşturmuş ve göçebelerin akınına uğramıştır (Savaş, 2009: 59).

Osmanlı İmparatorluğu'na karşı siyasi ve bir anlamda ulusal bilincin geliştirilmesini sağlayan en önemli sembollerden birisi de Kızılbaşlıktır. **Kızılbaş** adı, Şeyh Haydar döneminde (1460-1488), büyük çoğunluğu Azerbaycan ve Doğu Anadolu Türkmen boylarından oluşan Şeyh Haydar'ın taraftarlarını adlandırmak için kullanıldı. Şeyh Cüneyd döneminden başlayan sürecin bir devamı olarak, Şeyh Haydar döneminde Safevi tarikatı dini-siyasi bir güce; taraftarları amaçlı, düzenli gazilere dönüştü. Bunlar, ayırıcı kırmızı serpuşları, Tac-ı Haydari adı verilen on iki dilimli kızıl börkleri dolayısıyla **Kızılbaşlar** diye anıldılar (Melikoff, 1999).

Göçebe Kızılbaş aşiretlerden oluşan bir nevi federasyon şeklinde örgütlenen tekke, Şeyh Haydar döneminden itibaren, Osmanlı için çok büyük tehdit oluşturan Safevi Devleti olarak tarihteki yerini alır. Göçebe Türkmenleri kendi içine alan Erdebil Tekkesi'nin

inanç doktrini Şeyh Safüyiddin tarafından şu şekilde ortaya konmuştur:

Şeyhe göre, Hz. Muhammed'in ölümünden sonra halifelik Hz. Ali'ye verilmeliydi. Bu görev seçimle değil, babadan oğula geçecek şekilde düzenlenmeliydi. Onun bu düşüncesi daha sonra on iki imam kültünün ve kutsallığının gelişmesine neden olmuştur. Şeyh Safüyiddin'e göre imam yüce kimsedir ve yaptıklarından sorumlu değildir. Bütün eksikliklerden arınmış insan-ı kâmildir. Halifelik bu özelliklere sahip olan Hz. Ali'nin soyundan gelenlerin hakkıdır. Seçimle gelen imamlarda bu üstünlük olamaz (Savaş, 2009: 58).

Safüyiddin daha sonraki süreçte Hz. Ali'nin soyundan geldiğini ileri sürerek, torunlarının kurmuş olduğu Safevi Devleti'nin Anadolu Alevileri için önemini o zamandan belirlemiştir. Erdebil Tekkesi, İran'da tasavvuf görüşünün en güçlü, en etkin merkezi konumuna gelmiştir. Bu anlayışa göre "**Allah-Muhammed-Ali**" üçlüsü tartışılmaz bir inanç odağıdır. İnsanda tanrısal nitelikler vardır. Tanrı insanı kendi var oluşu ile ödüllendirmiştir. Başka bir deyişle insan tanrısal özden yaratılmıştır. Tanrı, Muhammed-Ali ikilisinde nesnel bir görünüşe bürünmüştür. Bu nedenlerden dolayı Şeyh, Ali'nin İslam aleminin en yetkin kişisi olarak ilk halife seçilmesi gerektiğine ve daha sonraki süreçlerde de Hz. Ali'nin soyundan gelenlerin bu görevi üstlenmeleri gerektiğine inanıyordu (Eyuboğlu, 1991). Bu durum günümüzde bile Alevi müziğindeki deyiş çalış-söyleyiş geleneğinde sıkça işlenmektedir. Özellikle Osmanlı ve Safeviler arasındaki siyasi gerilimin en üst noktada olduğu bir dönemde siyasi tavrını Safevilerden yana koyan ve Aleviler tarafından yedi büyük ozandan biri olarak kabul edilen Pir Sultan Abdal'ın aşağıdaki dörtlüğü Erdebil Tekkesi'nin Anadolu Alevileri üzerindeki etkisini ortaya koyması açısından önemlidir.

Her sabah her sabah seher yelleri
Seher yelleri ile esen Ali'dir
Muhammed kılavuz mahşer yerine
İslam'ın bayrağın çeken Ali'dir

II. ALEVİLİĞİN İNANÇ AÇISINDAN ÖNEMİ VE ALEVİ-BEKTAŞİ TASAVVUFU

Tasavvuf; kökeni hakkındaki görüşlerin kesin bir sonuca bağlanmamasına rağmen, Yunanca, bilgi, bilgelik anlamına gelen "sophos" sözcüğünden türediğine inanılan ve yaratılış olayını, Tanrı'nın birliğini ve gücünü, varlık kavramı içerisinde, sudur (Tanrı'dan fışkırma) teorisine göre açıklayan dini ve felsefi akımın adıdır (Gölpınarlı, 1985).

Tasavvufta işlenen konular insan üzerinedir. Buna göre insan, iki temel varlıktan oluşur.: Ten (beden) ve ruh (tin). Alevi-Bektaşi edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Yunus Emre bu iki kavramsal varlığı şu dizeleri ile dile getirmektedir; "*Bir ben var benden içeri*". Her ikisi de tasavvufa göre insana Tanrı tarafından verilmiştir (Öztelli,

1997). Bu iki temel varlığın sembolize ettiği kavramlar şöyle izah edilebilir; Ten, insanı yeme, içme ve benzeri gibi biyolojik varlığını ilgilendiren şeylere yöneltir. Ten, insanı yeryüzüne; daha geniş bir anlamda yeryüzünün nimetlerine bağımlı kılmaya çalışır. Nefsinin isteklerine dur diyebilen -ruhunu terbiye edebilen- insan olgun insandır (insan-ı kâmil). Bunun sağlanabilmesi için de dervişlere "halvet" önerilir. Halvet, dervişin bir odaya çekilerek yeme içme dışında (yaşamı için ancak gerekli olan) hiçbir dünyevi isteğe el sürmeden kendisi ile hesaplaşmasıdır. Yunus'un *"hamdık, piştik elhamdülillah"* demesi bu yüzdendir.

Tasavvufta evrensel varoluş, tin ve özdek arasında bir nevi döngüsellikle dile getirilir. Bu anlamı ile her ölüm varoluş açısından bir başlangıçtır. Beden toprak olur, ruhta "fenafillah" yani asıl kaynağına döner (Atalay, 1991). Tasavvufun bir diğer konusu insan sevgisidir, hoşgörüsüdür. İslam tasavvufunda Tanrı görünmez, yarattıkları ile görünür. Yarattıklarının en mükemmeli insandır. İnsan Tanrı'nın yeryüzündeki tecellisidir. Bu nedenle insanı sevmek Tanrı'yı sevmekle eşdeğerdir. Mevlana'nın *"ne olursan ol yine de gel"* demesi bu yüzdendir (Kadir, 1993). Bu düşünce Yunus Emre'de "*Bir gönül yıktın ise/kıldığın namaz değil"*. Hacı Bektaş Veli'de *"Her ne arar isen kendinde ara/ Mekke'de, Kudüs'te hacda değil"* dizeleri ile dile getirilir. Tasavvufta işlenen konulardan biri de Tanrı sevgisidir. Tanrı sevgisi ve ona kavuşma isteği bütün sevgilerin üstündedir.

1. Alevi-Bektaşi Tasavvufu

Dört Kapı, Kırk Makam (1. Şeriat kapısı, 2. Tarikat kapısı, 3. Marifet kapısı, 4. Hakikat kapısı ve insan-ı kâmil) olarak derecelendirilen, Alevi-Bektaşi tasavvufunda, nefsinin kötülüklerinden arınma süreci, insanın bir erkân anlayışı içerisinde tarikata bağlanması, kurallara uyması, birçok sınavdan ve denemeden geçerek Tanrı'da var olması olgusu ile ilgilidir. Pir Sultan'ın aşağıdaki şiiri inancın bu yönünün bir eğitim konusu olarak ortaya çıktığını göstermektedir.

İkrar alıp ikrarından dönersen
Varıp mürşit eteğinden tutmazsan
Arıtıp kalbini temiz etmezsen
Kıraç yerde duramazsın ebsem dur

Pir Sultan'ım söyler sözün doğrusun
Yezid bundan ne anlasın ne duysun
Arıt kalbin tahta sultan olursun
Tacın tahtın terk edersen ebsem dur

Alevi-Bektaşi tasavvufunda insan yaratılmıştır, ancak özünü oluşturan varlık önsüz ve sonsuzdur. Bu inanç sistemine göre böyle bir tarikat disiplini içinde olmayan insan, kendi içindeki tanrısal özün farkına varamaz ve yorumlayamadığı inançların karmaşıklığı içerisinde doğru yolu bulamaz (Gölpınarlı, 1985).

Şeriat taşından bir taş kaldırdım
Marifet ehlinin gülün soldurdum
Ne yaman kanlıyım nefis öldürdüm
Aman mürvet günahkarım erenler

Alevi-Bektaşi tasavvufunda ve örnek olarak aldığımız Pir Sultan Abdal'ın bir dörtlüğünde insan-evren-tanrı üçlüsünün kutsallığı, Hz. Ali'nin kişiliğinde oluşturulmaya çalışılmış ve tinsel olarak Ali, Tanrı'ya ulaşmada yolu ışıklandıran bir varlık olarak ele alınmıştır. Aşağıdaki Pir Sultan Abdal şiirlerinden iki dörtlük bu düşünceyi desteklemek açısından örnek olarak verilebilir.

Ali söyler Hızır yazar ayeti
Elinde zülfikâr, zehirden katı
Aşikâre Ali'nin kerameti
Birisi Muhammed birisi Ali

Pir Sultan Abdal şiirlerinde de gösterildiği gibi Alevi-Bektaşi tasavvufunda insan, Ali'nin kılavuzluğunda veya dedelik-dedebabalık kavramı içerisinde kişileştirilen ve yüceltilen bir kılavuzun öncülüğünde, iyi yanlarını yüceltebilir ve bu sayede kötü yanlarını egemenliği altına alabilir. İşte bu yönü ile insan Pir Sultan Abdal şiirlerinde de gösterildiği gibi uyarılmaya ve eğitilmeye elverişli bir varlıktır.

Sen Hakk'ı yabanda arama sakın
Kalbini pak eyle Hak sana yakın
Ademe hor bakma gözünü sakın
Cümlesin ademde buldum erenler

Alevi-Bektaşi tasavvufunda, yukarıda Pir Sultan'dan alınan dörtlükte de ifade edildiği gibi, Tanrı'yı insan gönlünde arayan bu anlayışta Tanrı ile bütünleşebilmenin sağlanabilmesi için gönlün arınmış ve bütün eğriliklerden, çarpıklıklardan sıyrılmış olmasının gerekliliği ifade edilir. "*Ademe hor bakma gözünü sakın"* dizesi tasavvufun insan-tanrı anlayışını içerir. İnsanın bir gönlü vardır ve bu gönül -yani ikiliklerden ve eğriliklerden arınmış gönül- Tanrı'nın evidir. İnsan bu nedenle kutsaldır. İnsanı küçümsemek ve ona aşağılayıcı bir gözle bakmak Tanrı'ya dokunur. "*Cümlesin ademde buldum erenler"* dizesinde ifade edildiği gibi Alevi-Bektaşi tasavvufunda insan, evrenin özüdür ve Tanrı'nın nesnelleşmiş halidir. Bu durum aynı zamanda varlık birliği gereğidir. Bütün arananları insanda bulmak, insanı varlık türlerinin özü saymak tasavvufun özel bir görüşüdür. Bu konu Yunus Emre şiirlerinde de en coşkun ve yoğun şekli ile işlenmiştir (Öztelli, 1997).

Hak cihana tolıdır kimseler Hakk'ı bilmez
Anı sen senden iste o senden ayrı olmaz

Alevi-Bektaşi tasavvufunda normal hali ile insan sadece isim olarak insandır. Gerçeğe ulaşmasını engelleyen bir durum olarak, bilinci olmadan yaşamak hayatın gerçeklik tanımının dışındadır. Ruhsal gözler açılmadan, başka bir anlamda kalp tamamıyla ışıkla dolup Ali sevgisi eşliğinde gerçek benliğini görmeden insan uyanık ve bilinçli değildir.

Pir Sultan'ım münkir yola gelir mi
Kaplumbağa uçup menzil alır mı
Hiç, mürşitsiz kişi Hakk'ı bilir mi
Gel Muhammed Ali katarına gel

Alevi-Bektaşi tasavvufunda normal insani akıl, Tanrı aşkı ile tasarlanmış "benlik" bilincine erişemez. Tanrı aşkı ile kurgulanmış olan benlik bilincinde Alevi-Bektaşi

inancına göre ilahi bir kudretin varlığı söz konusudur ve kurgulamanın merkezinde "gönül" kavramı vardır. Alevi-Bektaşi inancında evrende var olan herşeyin özü bu kavram içinde konumlanmıştır. Evrensel olarak insanın kutsallığının bilgisi ve dolayısı ile Tanrı'nın varoluşunun bilgisi, gönül kavramı ile ifade edilen kalbin derinliklerinde gizlidir (Eyuboğlu, 1992)

Pir Sultan Abdal'ım arıdır arı
Görünmez arı var gönüller nuru
Sütten ak, abdan ak, sudan arı
Gözlere görünmez baldan haber ver

Bu anlamı ile "ben" denilen varlıkla anlatılmak istenen şey Tanrı'nın varlığıdır. Bu varoluş insan bilincinde kendini ilahi bir kudretle ortaya çıkarır ve evrene yayılır. İlahi bilinç evrende, kendisini görünüş alanına çıkartmak için yer ve gök olarak ikiye bölmüştür. Doğada görünüş alanındaki göksel unsurlarla ifade edilen veya Tanrı kavramı ile tasarlanan ilahi doğanın tam karşısında yersel unsurlar olarak tasarlanan madde dünyası yer almıştır.

İnsan bilincinde varlıklaşan şeylerin ortaya çıkması ruh ve maddenin birleşmesi ile gerçekleşmiştir. Oluşun bu şekilde imgelenen doğası içerisinde ruh bağımsız, madde bağımlı bir etmen olarak kurgulanmıştır. Ruh ancak madde ile bu oluş sürecinde seçilebilir hale gelmiştir ve ruh maddeye göre asıl olandır. Başka bir anlamda oluşun mistik özelliğinde, ruhun dışında kalan her şey hayal dünyasındadır ve hiçlikten ibarettir. Bu kurgulamada madde ile ruh arasındaki bağımlılık ilişkisine göre maddenin ruh, yani ilahi bilinç olmadan var olamayacağı anlamına gelir. Bu anlayış çerçevesinde insan, bağımsız olan görünmez ve bilinmez olan ruh ile görünür ve bilinir olan maddenin birleşmesinden meydana gelmiş, göksel unsurlarla yersel unsurların kesişim düzleminde görünür tinsel bir varlık olarak tasarlanmıştır (Kara, 1995).

Kâfi nun olmazsa ilim yok olur
Her zerreyi vücut onlardan bilir
Bu ilmi yok olup var olan bilir
Yok olup var olan halden haber ver

Bedeni ile somutlaşan birer kavram olarak, insanda iki varoluş şekli söz konusudur. Göksel unsurlarla temsil edilen ve Alevi-Bektaşi tasavvufunda dikey düzlem olarak varoluş düzleminde insan için, Tanrı alemi ile insanlık ve madde alemini biribirine bağlayan manevi hayatın varlığı söz konusudur. Bu manevi hayat içerisinde insan ayakları ile maddeye, aklı ve ruhunu sembolize eden başı ile gökyüzüne bağlıdır. İnsandaki ilahi bilinç, yersel ve göksel unsurların kesiştiği somut bir yer olarak kalbinde veya tinsel olarak gönlünde saklıdır. Bu anlamı ile kalp ilahi bilinçle yersel unsurların kesiştiği ve oluşun meydana geldiği merkez nokta olarak tasarlanmıştır. Bu nedenle kalp yani gönül, meyve çekirdeğinin bedeninde kendisini üreten ağacın bilgisini içermesi gibi, hem görünür alemlerin, başka bir anlamda yaratılışın hem de görünmeyen yaratılış öncesi alemlerin bilgisi ile donatılmış "kozmik bilinç" veya ruh olarak kurgulanmıştır (Öz, 1997).

Alevi-Bektaşi inancında, gönül kavramının bu şekilde yapılmış tasarımının bir sonucu olarak ortaya çıkan saf ilahi bilinç insanı Tanrı'ya ulaştıracak yegâne etmendir. Bu bilince ulaşmış her varlıkta, yani insan-ı kâmil'de ulaşılan bilincin bu seviyesi ile birlikte, özsel anlamda tanrısal birlik gerçekleşmiş olur. Alevi-Bektaşi tasavvufunda insan-ı kamil olma hali sonsuz ve mutlak iyilikle özdeşleştirilirken normal insani akıl, gelip geçici olan madde alemi çevrelemiştir. Sınırlandırılmış bir varlık olarak insan aklının kâmil insanın ilahi bilincine ulaşabilmek için kendisini çevreleyen sınırların ötesine; yani maddeler dünyasının ötesine geçme zorunluluğu ortaya çıkar. Ortadan kaldırılması gereken bu maddi engeller, insan bilincinde madde ile sınırlandırılmış kişiliğin bağlı olduğu nefis veya ego benlik olarak ortaya çıkar. Kişiliğin bağlı olduğu nefis ve ego benlik insan aklında geçmişle geleceğin kesişim noktasında maddi dünya ile varlıklaşan, geçmişe yönelik olarak şekillenen ve asla değiştirilemeyecek olan ve bu yönünden dolayı da ölü olarak nitelendirilebilecek olan duygu, düşünce ve hatıralardan oluşur. Başka bir anlamda insanın hafızasına uygun olarak şekillenen zihnin ölü bir mevcudiyeti söz konusudur. Bu ölü mevcudiyet, Alevi-Bektaşi tasavvufunda yedi büyük günahla sembolize edilmiştir. Bunlar: gurur, kibir, kin, nefret, öfke, şehvet ve aç gözlülüktür. Bu yedi büyük günahla ortaya çıkan övülme ve onaylanma isteği insanın gerçek varlığa ulaşmasına engel olan bir perde olarak kurgulanmıştır.

Alevi-Bektaşi inancında bu perdenin ötesindeki insan, maddenin ve zamanın kaçınılmaz egemenliğinden dolayı, hiçlikle sarmalanmış olduğu niteliklerinden sıyrılmış isimsiz ve şekilsiz gerçek bir tinsel varlıktır. Ama bu perdeyi kaldıramayan bireysel insan tinselliğiinin kutsal varlık halini kavrayamaz ve kavrayamadığı için de ölü niteliklerden oluşan duygu ve düşüncelerinin ötesine geçemez. Mevcudiyetine ölü niteliği kazandıran ve geçmişin kaçınılmaz egemenliği ile şekillenen duygu, düşünce katmanlarının ortadan kaldırılışı sürecinde acı ve kızgınlıkları ile yüzleşmek zorunda kalır. Bu anlamı ile geçmişle gelecek birer olanak olarak insanın önünde, "şimdi" olgusu içerisinde bulunmaktadır (Çamuroğlu, 1999: 69).

Bu yüzleşme dönüşüm sürecinin her anında ortaya çıkabilme kapasitesine sahiptir. Bu nedenden dolayı geçmişle ve geçmişin insan bilincindeki ölü niteliği ile yüzleşme, Alevi-Bektaşi inancında kâmil insan'ın tanrısal sorumluluğu gereği bir tercih sorunu olarak ortaya çıkar. Alevi-Bektaşi inancında insanın geçmiş ile yüzleşmekteki amacı; dünyadaki varlığının da nedeni olarak kendisini ve dolaylı olarak da Tanrı'yı bilmesidir. İnsanın tinsel varlığını değerli kılan yegâne etmen kalbinde barındırdığına inanılan ilahi ışıktır. Bu ışık evrendeki tanrısal varoluşun veya onunla ilgili olan herşeyin başlangıcıdır. Tanrısal varoluşun evrensel nitelik kazanmasındaki en önemli neden Tanrı'nın kendi özüne duyduğu aşk yüzündendir. Tanrı, özündeki tanrısal niteliğe sa-

hip kutsal insana duyduğu aşk yüzünden tanınıp bilinmek için bir nur, ışık olmuştur; bir başka deyişle aşk kendini ışık şeklinde göstermiştir. Işığın aydınlatıcı bir niteliğe sahip olması ve nesneleri görünür hale getirmesi ile bağlantılı olarak aşk, gönülde saklı olduğuna inanılan özü arada herhangi bir engel olmadan doğrudan görebilmek olarak kurgulanmıştır. Bu anlamı ile gerçek aşkta bilginin kutsallığı söz konusudur, bu da tanımak, bilmek ve yaşamakla mümkün hale gelmektedir.

Hak nasip eylese nura batmaz mı
Kalkıp arzulayıp ceme gelenler
Cümle boş gelenler dolu gitmez mi
Kalkıp arzulayıp Pir'e gelenler

İnsan-ı kâmil olma hali içerisinde tüm nefsinden ve kendisini maddi dünyaya bağlayan ego benliğinden sıyrılmış insan için ulaşılması gereken tek bir hedef kalmıştır; aşkın nesnesi olarak tanımlanan dosta ulaşmak (Eyuboğlu, 1992).

İnanmam gaziler dünya hilaftır
Bir canım var dost yoluna teleftir
Gördüm demek yalan gören Hak'tır
Her kişi göremez göz olma ile

Alevi-Bektaşi inancında insanın nefsinden veya ego benliğinden vazgeçmesi ve onu terk etmesi "ölmeden evvel ölmek" olarak ifadelendirilir ve bireysel ruhun evrensel ruh, evrensel ruhun da Tanrı'dan başka bir şey olmadığı bilgisi ile bütünleşinceye kadar nefsini veya ego benliğini ortadan kaldırma süreci olarak ifade edilir. Alevi-Bektaşi tasavvufuna göre ruh ve nefis, can ve beden gibi zıt unsurlar insanda birbirleri ile çatışıp dururlar. Beden maddesel niteliğinden dolayı insanın benliğinde dünyaya bağlanma isteği uyandırır. Bedeni canlı bir varlık haline dönüştüren ruh ise asıl kaynağına ulaşmak ister. Bu noktada daha öncede farklı bir açıdan ifade edildiği gibi seçim insanın elindedir. İsim olarak insan olmak ve bunun sonucu olarak nefsinin yaratmış olduğu şartların hiçliği içerisinde yaşamak veya ruhun kaynağına ulaşmak anlamında evrimini tamamlamak ve insan-ı kâmil olmak...

Dolap Ali Ali deyip niçin inlersin
İnilersin dolap derdin ne senin
Sen de mi ayrıldın nazlı yarinden
İnilersin dolap derdin ne senin.

Alevi-Bektaşi inancında ifade edildiği hali ile "dolap" şeklin, bedenin sembolüdür. Su ise bedene hayat veren güçtür. Su birbirinden farklı bedenlere ve suretlere girip çıkar. Su ile dolabın birlikteliğinden bir ses çıkar; sürekli bir inilti, bu inilti insanın dünyadaki yalnızlığının sesi olarak ele alınır. Bu ses "can"dır. Onu görebilecek göz insan-ı kâmilin gözü, işitebilecek kulak insan-kâmilin kulağıdır.

Erenler gördüğü bir engin düştür
Eti yok kanı yok bir uçar kuştur

Pir Sultan Abdal'da da olduğu gibi, aşağıdaki dörtlükte çok güçlü bir ifadesini bulan imgelemde suyun okyanusa kadar izlediği yol, insan-ı kamil olma yolunda Tanrı

ile özdeşleşmesi için insanın harcaması gereken emeği ifade etmektedir.

Pir Sultan Abdal'ım sürem bu yolu
İnsan-ı kâmilin olmuşam kulu
İster yağmur yağsın ister dolu
Nidem ben ummana daldıktan sonra

III. ALEVİLERDE DEDELİK

Anadolu Aleviliğinde, teolojik ve sosyo kültürel yapılanmalarda temel öneme sahip en önemli kurum "**dedelik kurumu**"dur. Özellikle XIX. yüzyıl sonlarında ve XX. yüzyıl başlarında Anadolu'da çok hızlı bir şekilde yaşanan sosyo-ekonomik alandaki değişimler ve dönüşümlerin bir sonucu olarak (özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması sonrası kırdan kente göç nedeniyle) giderek artan kentleşme olgusu nedeniyle, zayıflamış olan bu kurum, Anadolu'da Aleviliğinin günümüze ulaşmasında birinci derecede rol oynamıştır. Bu açıdan irdelendiğinde, Anadolu Aleviliğinin özünü oluşturan dedelik kurumunun, çok önemli bir role sahip olduğu düşüncesindeyiz. Genç Türkiye Cumhuriyeti'nde, ulus-devlet yaratmak doğrultusunda toplumsal katmanları, ekonomik yapıları ve ilişkileri idari kadronun belirlediği ideolojik örgütlenmenin kriterlerine göre yapılandırmak için bir dizi yapısal politikalar uygulanmıştır.

İzmir İktisat Kongresi'nden sonra uygulanmaya başlanan bu yapısal politikaların, zorunlu olarak dayattığı şehirleşme kültürü bir anlamda kırsal kesim kültürü olan Anadolu Aleviliğinin özünü oluşturan ocak sisteminin ve dedelik kurumunun çok önemli bir yere sahip olduğu toplumsal rolünü ve mevkisini kaybetmesine neden olmuştur. Özellikle 20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde nispeten işlevsiz ancak temsilcilerinin yani dedelerin ve taliplerin ismen var olduğu bir durum ortaya çıkmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin yaşadığı sosyo-ekonomik değişim sürecinde, ocak sistemi işlevsiz hale gelmiş ve bu sistemin temel unsuru olan dedelerin işlevleri giderek yeni sosyal kurumlarca özümsenir olmuştur. Bugün içinde bulunulan ortamda bu kurum bir geçiş aşamasında bulunmaktadır. Eski etkili işlevlerine kavuşmaları olanaksız olan bu kuruma bugünün toplumsal yapısının ne gibi roller vereceğini veya işlevsiz bir kurum olarak tarihteki yerini alıp almayacağını zaman gösterecektir (Yaman, 2009: 126).

1. Dede Sözcüğünün Etimolojik Kökeni

Oğuzca kökenli olan "*dede*" sözcüğü, edebi Türkçe'de "*baba, dede, ced, ihtiyar, amca ve dayı*" anlamlarında kulanılmıştır. Dede sözcüğünün, Orta Asya'da yaşayan Türk topluluklarında halka yol gösteren tecrübeli ve bilgili kişiler için kullanılan "ata" ve "baba" sözcükleri ile aynı anlamda kullanıldığı bilinmektedir. Anadolu'da da ilk zamanlardan itibaren aynı manada kullanıldığı söylenebilir. Hoca Ahmed Yesevi ile başlayan Türk sufiliğinin gelişim süreçlerinde kolonizatör dervişlerin Anadolu'ya gelmeden önce kullandıkları ata, dede, baba gibi ünvanlar bize Anadolu'da da kullanılan dede teriminin etimolojik kökeni hakkında bilgi

vermektedir. Bu dervişler içerisinden verilebilecek örnek isimlerden birkaçını, Arslan Baba, Hakim Ata, Mansur Ata ve Dede Korkut olarak sıralayabiliriz. Özellikle İslamiyetten önceki Türk kültürü içerisinde özel ve saygın bir yere sahip olan Dede Korkut'ta da görüldüğü gibi "dede" ifadesi "ata" ve "baba" terimleri Türkler arasında saygın bir mevkiyi ifade etmektedir. Etimolojik kökeni ile bağlantılı olarak bu terimler Anadolu' da efsanelerin de şekillendirilmesinde katkıda bulunduğu bir nevi ulusal anlayışta, ulusal kahramanlar ve din ululari için de kullanılagelmiştir (Yaman, 2009: 111).

2. Anadolu Aleviliğinde Dedelik

Anadolu Aleviliğinde ocak sistemi içerisinde bulunan dedelik kurumu üçlü bir hiyerarşiye dayanır: **1-**Mürşit, **2-**Pir, **3-**Rehber. Bazı yörelerde bu hiyerarşik yapıda pirlerin ve mürsitlerin yerleri değişebilmektedir. Bu hiyarerşik yapıda tümü ocakzade (yani dedesoylu) olan dede aileleri kurumları ile ilgili görevleri paylaşmışlardır. Görev paylaşımı daha çok aynı ocak ve yakın akraba, dede aileleri arasında gerçekleşmektedir. Anadolu Aleviliğindeki genel uygulamalarda seçim sistemine başvurulmamaktadır. Kızılbaş Alevi dedeliğinde genel olarak üç kategori bulunmaktadır.

2.1. Bağımsız Ocakzade Dedeler

Nispeten Erzincan, Malatya, Elazığ, Tunceli, Erzurum yörelerinde bulunan bağımsız ocakzade dedeler, Hacı Bektaş Veli'yi **pir** ve **ser-çeşme** kabul ederler. Bağımsız ocakzade dedeler, Hacı Bektaş'ın postunda oturan ve onu temsil ettiğine inanılan çelebilerden icazet-name (hüccet veya izin) almadan, taliplerinin dinsel ve sosyo-kültürel ihtiyaçlarını yerine getirmişlerdir. Bu durumun özellikle Yavuz Sultan Selim'den itibaren, Anadolu'da Aleviler arasında sosyal ilişkilerin nispeten daha zor koşullarda gerçekleştirilmesi, ulaşım ve iletişim olanaklarının kısıtlı olması ve Osmanlıların Safevilerle olan siyasal mücadelesinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı düşünülebilir. Çünkü Kızılbaş Alevi ocaklarının Şah İsmail Hatayi'ye ve hareketine olan sevgisi tartışılmazdır. Özellikle, bunun en büyük nişaneleri deyişlerde çok rahatlıkla görülebilmektedir.

Kızılbaş Alevilerin, Yavuz Sultan Selim döneminde Safeviler için önemli bir taban oluşturması, Osmanlı'nın bu kitlelere karşı olumsuz psikolojik propagandalar geliştirmesine neden olmuştur. Özellikle "mum söndü" gibi ağır ithamların bu dönemde dillendirilmeye başlandığı düşünülmektedir. Kızılbaş Alevilerin Osmanlı'ya karşı Safevilerin yanında yer alması, Osmanlı'nın Bektaşi dergahları ile Kızılbaş Alevi ocaklarına karşı farklı bakış açıları geliştirmesine neden olmuştur. Bu durumun, aynı zamanda ideolojik bir baskı unsuru olarak ortaya çıktığı böyle bir ortamda Kızılbaş Alevi ocakları ve onlara bağlı kitleler, Bektaşi dergahlarından farklı olarak, merkezden uzaklaşmışlar, içlerine kapanmışlar, kendi hukuk sistemlerini oluşturmuşlar ve tüm bunların sonucunda sosyo-ekonomik gereksinimlerini karşılayabilecek bir düzeni bu yüzyılın başına kadar sürdürmüşlerdir. Kapalı kültürel yapılar

içerisindeki sosyal ilişkilerde, toplumsal din anlayışlarındaki merkezin insan odaklı olması, kırsal kesim Aleviliğinde, dedelerin rolünü önemli oranda etkin kılmıştır.

Hacı Bektaş Dergâhı'ndan uzakta bulunan ve merkezin etkisinin nispeten daha az hissedildiği yörelerde bazı ocaklar Hacı Bektaş çelebisinden izin almadan taliplerini görmeyi sürdürmüşlerdir. Bu ocaklar Hacı Bektaş Dergâhı'ndan izin almadan hareket ettikleri için bu ocaklara bağımsız ocaklar denir. Özellikle Osmanlı ve Safeviler arasındaki savaştan sonra Safevilerin Anadolu'daki Kızılbaş Aleviler üzerindeki etkisini kaybetmesinden sonra Hacı Bektaş Dergâhı, Anadolu Aleviliği üzerindeki etkisini artırmaya başlamıştır. Bu durum bazı ocaklardaki cem uygulamalarında çeşitli değişikliklere gidilmesine neden olmuştur. Kızılbaş Alevi cemlerinde cennetteki tuba ağacından geldiğine inanılan ve özellikle görgü cemlerinde kullanılan "tarık" denilen **ağaç** veya **asa** ile cem yürütme işine bazı ocaklarda son verilmiş ve çelebilerdeki gibi pençe ile cem yürütme gibi farklı cem uygulamalarına geçilmiştir (Yaman, 2009: 224).

2.2. Hacı Bektaş Çelebilerine Bağlı Dedeler-Babalar

Bu grubu oluşturan dedeler ve babalar belirli aralıklarla yılda bir toplanan ve Hacı Bektaş Veli postunda oturan çelebilerden izin almak ve dergâha parasal veya maddi yardımda bulumak koşuluyla dedelik ve babalık hizmetlerini yerine getirebiliyorlardı. Bu tip dedelerde hizmet babadan oğula geçmekle birlikte ocakzade dedelerdeki gibi evlad-ı resul olmak koşulu aranmıyordu. Özellikle Orta Anadolu bölgesinde Amasya, Tokat, Yozgat, Çorum gibi illerde bu tip dede aileleri bulunmaktadır (Yaman, 2009: 101).

2.3. Ocakzade Dedelerce Görevlendirilen Dikme Dedeler-Babalar

Ocakzade dedelerin, taliplerinin sosyal ve dinsel ihtiyaçlarını coğrafik zorluklardan dolayı gideremediği bazı durumlarda, bu taliplerin ihtiyaçlarını ocakzade dedeler tarafından atanan ve bir nevi "yardımcı dedeler" olarak da nitelendirilebilecek, dikme dedeler gidermişlerdir. Ocakzadeler ile talipleri arasındaki ilişkilerin, coğrafik doğal koşullar nedeni ile zayıflamasının bir sonucu olarak, dikme dedeler bu boşluktan faydalanarak yeni ocaklar kurmuşlar ve taliplerinin ihtiyaçlarını görmeye devam etmişlerdir (Yaman, 2009: 223).

Genel bir ifade içerisinde değerlendirildiğinde, Alevilerin ve Bektaşilerin kültürel ve dinsel temelli örgütlenmesi ocaklar ve dergâhlar olarak iki temel yapılanmaya bağlıdır. Özellikle kırsal kesim Aleviliğinde hiyararşik olarak cemaatin en üst noktasında **dedeler** bulunur. Kırsal kesim Aleviliğinin Osmanlı döneminden günümüze kadar gelmesindeki en önemli sebeplerden bir tanesi, dedelerin sahip oldukları yetkiler ve bu yetkiler çerçevesinde sosyal düzenin sağlanmasında sıkı disiplin kurallarının ve önemli müeyyidelerin uygulanmasıdır.

Alevi dedeleri, Türkiye'nin çeşitli yerlerinde bulunan "ocak"lara bağlıdırlar. Bundan dolayı kendilerine ocakzade de denilir. Ocakzade dedelerin cemaat içerisinde peygamber soyundan geldiklerine, yani evlad-ı resul (seyyid) olduklarına inanılır. Dede ailelerinde bu durumu kanıtlamak üzere belli dergahların (Örneğin Kerbela'daki dergah) ve Nakibü'l-Eşrafların onaylarını taşıyan belgeler yani şecereler bulunur (Dedelerin peygamber soyundan gelip gelmedikleri konusu ve yine aynı bağlamda şecerelerin doğruluk meselesi konuları çok tartışmalı konulardır). Dedelerin çoğu "*gezici*"dirler, bir başka deyişle belli zamanlarda kendilerine bağlı yerlerdeki taliplerini ziyaret ederek, dinsel törenler düzenler, topluluğu bilgilendirir ve anlaşmazlıkları giderirler. Dedeler bazı yörelerde yanlarına yöreyi iyi bilen ve kendilerine yardımcı olan bir kişiyi de alabilirler ki bu kişiye "**kamber**" adı verilir. Dede kamberi ile veya yalnız ziyaretleri daha çok hasat mevsiminin dışında gerçekleştirir. Bu şekilde ibadetler sosyal koşullara uyumlu hale getirilmiş olmaktadır. Eğer dede cem yapılacak köye cuma akşamı yani perşembeyi cumaya bağlayan günden önce varmışsa, o güne kadar büyük bir ilgi ve ikramla karşılanır. Onu konuk etmekte adeta yarışırlar (Yaman, 2009: 221).

Bu arada o köyden olan ve cemde genellikle rehber olarak hizmet eden bir kişi dedeyi köydeki gelişmelerle ilgili bilgilendirir. Varsa talipler arasındaki anlaşmazlıklara, düşkünlere, musahip olacaklara, evleneceklere veya Hakk'a yürüyenlere ilişkin konularda dedeyi bilgilendirir. Düşkünlerle ilgili konu cemden önce çözülmezse, bu kişiler cem ibadetine kesinlikle giremezler ve kurban lokması yiyemezler. Düşkünlere ilişkin konular çözülebilecek gibiyse cemden önce veya cem sırasında çözülebilir. Bir Alevi talip için hayatta en büyük ceza ve küçümsenme bu en önemli ibadetten dışlanmaktır. Dede kendisi cezalandırmayıp düşkünü mürşidine yollayabilir veya bu konuda mürşidine danışabilir. Hatta düşkünün Hacı Bektaş'a veya düşkün ocağına gitmesine karar verebilir. Çözülmesi olanaksızsa o kişi kesinlikle ceme giremez, kurban lokması yiyemez. Varsa davarı, malı köylünün davarı ve malından ayrılır. Adeta topluluk dışına itilir. Bu durum cezası sona erene kadar sürer. Bu şekilde 7 yıl ceme alınmayanlar, hatta köylerini aileleriyle terk ederek başka yerlere yerleşenler çoktur.

Ocakzade dedeler arasında "El ele, el Hakk'a" şeklinde de ifade edilebilen, "mürşit-pir-rehber" şeklinde bir görev bölümüne gidildiği de bilinmektedir. Taliplerin hizmetlerini görmek üzere ocak mensubu dedeler böyle bir iç hiyerarşik düzen oluşturmuşlardır. Burada mürşit en üst başvuru makamıdır. Rehber pire, pir mürşide bağlıdır. Mürşit de davranış ve kararlarında bağımlıdır. Bu hem manevi anlamda "yol"a bağlılık, hem de buyruklar gibi yazılı kutsal metinlere bağlılık şeklinde ortaya çıkar. Talipler dedeler tarafından denetlenirken, dedeler de bağlı oldukları dedelerce kontrol altındadırlar. Bu sistem çerçevesinde ifade edilen "Yol cümleden uludur", "Gönül kal-

sın yol kalmasın", "Eri erden seçen kördür" deyimleri Aleviler arasında sık sık anılan temel düsturlardandır. Özetle kırsal kesim Aleviliğinde her ocağın ve dedenin yol içinde bir olduğuna inanılarak "Muhammed Ali yolu"nun devam etmesi önemli bir amacı ifade etmektedir. Ocaklar ve dolayısıyla dedeler bu sistem çerçevesinde birbirlerine bağlıdırlar. Aleviler arasında dedesoyluların oranı konusunda somut bir veri bulunmamaktadır (Yaman, 2009: 220).

IV. MUSTAFA ERDOĞAN (MUSTAFA DEDE)

1. Hayat Hikâyesi

Baba ismi Haydar, anne ismi Zöhre olan, 1 Ocak 1928 yılında Erzincan'ın Büyükkadağan köyünde (şu an Altınbaşak beldesine bağlı bir mahalle statüsünde) doğan Mustafa Dede, 12-13 yaşından itibaren babasının himayesinde talipleri ile hasbihal olmaya başlamıştır. Ağuçen (Ağuiçen) Ocağı'nın Mir Seyit soyuna bağlı olan ve cemlerini Türkçe olarak icra eden Mustafa Dede'nin, Erzincan, Sivas (Hafik), Erzurum (Aşkale), Bayburt, Kelkit, Tunceli (Ovacık) şehirlerinde Türk ve Zaza talipleri bulunmaktadır. Sanayileşme kültürünün henüz Erzincan topraklarını etkisi altına almadığı, köyden kente göçün yaşanmadığı ve kendi "yaşam tarzını" dayatmadığı dönemlerde özellikle kış aylarında her perşembeyi cumaya bağlayan akşamları, Büyükkadağan köyünde gizli olarak cemler düzenlenir, kurbanlar kesilir ve gelenek aslına uygun bir şeklilde yürütülmeye çalışılırmış. 14 yaşına geldiğinde cem yürütmeye, taliplerini görmeye başlayan Musatafa Dede babasından öğrendiği deyişleri coşkulu, parlak, kadife, gür sesiyle cemlerde çalıp söylemeye başlar. Cemlerde çalıp söylediği deyişlerin çoğunluğu, başta Şah Hatayi ait olmak üzere Pir Sultan Abdal, Genç Abdal, Kul Himmet, Noksani Baba, Derviş Ali gibi ozanlara ait olan Mustafa Dede 1938 Dersim olaylarından sonra ailesi ve yakın akrabaları ile birlikte Bilecik'in Osmaneli ilçesine muhacir olarak gönderilirler. Burada ailesi ile birlikte 9 yıl kalan Mustafa Dede o dönemde yaşadıklarını şu şekilde anlatmaktadır.

"…1938 Dersim hadisesi çok büyüktü. Üç gün içinde çıkardılar. Erzincan'da bizi trenlere bindirdiler. Kemah'a geldik. Burda 6 gün kaldık. Çok korktuk. Bizi orada kurşuna dizeceklerini zannetik, daha önceden mürşitlerimizi Zinigediği'nde kurşuna dizdikleri gibi…" Burada, Munzur Dağları'nın Erzincan tarafındaki eteklerinde bulunan ve eski ismi Kismikör, yeni ismi Günbağı olan köyün Zinigediği denilen bir yerindeki hadiseden bahsetmektedir. "…Bizim pirlerimizden Hacı Dede vardı. Askerliğini yeni bitirip köyüne gelmiş. Askerler onu durdurmuşlar üstünde asker elbisesi olduğu halde. Sormuşlar nerden geliyorsun diye. O da askerden yeni terhis olduğunu ve köyüne geldiğini söylemiş. Kismikörlü olduğunu öğrenince askerler onu köye göndermeden ve diğer birkaç akrabasını daha aldıktan sonra, Zinigediği'nde onları kurşuna dizmişler…".

Daha sonra Bilecik-Osmaneli köylerine teslim edildiklerini söyleyen Mustafa Dede ailesi ile birlikte yaşadıklarını özetle şu şekilde anlatır: "…Yirmi bir hane muhacirdik. Dersim'den 3-4 hane vardı. 560 küsür sene evvel olanlar bir daha oldu. Kanımız kaynadı. Orda bize adam eti yiyorsunuz dediler, bize hakaret ettiler…" Burada Mustafa Dede'nin amcaoğlu İsmail Erdoğan Dede, babasının anlattığı anıları ifade etmek için sözü alır ve der ki: "…Orda, Kürt olmadığımız ve öz be öz Türk olduğumuz halde bize hep 'pis kuyruklu Kürtler, adam olsaydınız başınıza böyle şeyler gelmezdi…' şeklinde laflar etmişler ama daha sonradan bazıları bizi tanımaya başladıkça önyargılarından kurtulmuşlar ve bizimle yakınlık kurmaya başlamışlar." Mustafa Dede daha sonra yaşadıklarını şu şekilde anlatır: "… Hükümet bize yardım etmedi, yirmibeş kuruşa çalıştık. Çok çektik, çok…" Kendi hayat yolculuğunu özetle bu şekilde anlatan ve aynı zamanda dönemin önemli olaylarına tanıklık eden ve hafızasında çokça anı biriktiren Mustafa Dede bu konu ile ilgili daha fazla konuşmak istememiştir.

2. Mustafa Erdoğan Dede'den Alınan Halk Şiirleri

Cemlerde söylediği deyişleri, düvazda imamları, semahları, tevhitleri ve saz çalmayı babasından öğrenen Mustafa Dede'den derlediğimiz bazı halk şiirleri aşağıdaki gibidir. Bu şiirlerde göze çarpan en önemli özellik 11'li hece ölçüsü ile yazılmış koşuklardan oluşmalarıdır. Deyişlerini, semahlarını, düvazda imamları çoğunlukla hüseyni dizisinden (La, Si Bemol 2, Do, Re, Mi dizisi) çalıp söylemektedir. Bu şiirlerde göze çarpan karakteristik özellikler Alevi-Bektaşi geleneğinde de olduğu gibi on iki imam inancının kutsallığı, Hz. Hüseyin ve Kerbela olgusu, Hacı Bektaş Veli, Allah-Muhammed-Ali üçlemesi gibi temalar işlenerek geleneksel Alevi-Bektaşi erkânından ve tasavvufundan bahsedilmesidir. Cemlerinde çok disiplinli bir atmosfer yaratan Mustafa Dede'nin saz çalıp söylerken kullandığı üslup sert, coşkulu olmakla beraber kullandığı dil Türkçe'nin Erzincan şivesinin ağırlığı altındadır.[3]

3 Mustafa Dede (Mustafa Erdoğan) ile yapılan söyleşileri kayıt altına alan ve çözümlenmesinde büyük yardımlarını gördüğümüz, Tunceli Üniversitesi Öğretim Görevlisi Aziz Erdoğan'a şükran borçluyuz. Kendisine çok teşekkür ederiz.

MUSTAFA DEDE (MUSTAFA ERDOĞAN)

2.1) Düvazda İmam

Medet mürvet dedim kapına geldim
Muhammed Mustafa Ali gel yetiş
İsyan deryasına gark oldum kaldım
Hünkar Hacı Bektaş Veli gel yetiş

Benim şu halimi pirime bildir
Kalbimin evini nur ile doldur
Cesedim ölmeden nefsimi öldür
Haticetül Kübra Fatimetül Zühre Ali gel yetiş

Bir taraftan nefsi enmara azar
Bir taraftan vesves çok hile düzer
Günahımı yazmada melekler bezer
Şah Hasan Hüseyin Ali gel yetiş

Demah aldanmadan geziyor her baş
Hırsa nefse fırsat vermeye cebbar
Sana sığınmışam ol şahı gaffar
Car günüdür Zeynel Aba gel yetiş

Yezidler elinden müşkül halimiz
Münkir münafık faş eyledi yolumuz
Muhammedül Bakır tut elimiz
Kaldır kâli İmam Cafer gel yetiş

Dağlarca günahım gel vurma yüze
Cehennem narını gösterme bize
Horasan'da pirim Musa-i Rıza
Taki ile Naki, Ali gel yetiş

Tövbekarım muhabbetim bu yolda
Mürvete gelmişem kusurum elde
Göster cemalin eyleme dalda
Askeri gönlümün gülü gel yetiş

Noksanım arzeder didar-ı cennet
Masumu paklardan erişe himmet
Elamanı pirim Mehdi Muhammed
Sarı Saltık Kızıl Deli gel yetiş

2.2) Deyiş

Erenler de candan serden geçtiler
Seven böyle sever on iki imamı
Kelleler kesüben kanlar saçtılar
Seven böyle sever on iki imamı

Okudu İncil'i gördü düşünü
Gözünden akıttı kan ile yaşını
Keşiş kurban eyledi yedi oğlun başını
Seven böyle sever on iki imamı

Erenler de bir katara düzüldü
Ol katardan münafıklar süzüldü
Nesimi de derisinden yüzüldü
Seven böyle sever on iki imamı

Alçakta yüksekte yatan erenler
Ayırma katardan imandan bizi
Önümüzde giden Bozatlı Hızır
Seven böyle sever on iki imamı

Karşıdan görünen ufacık damlar
İçinde oturur ne güzel canlar
Kerbela'da on iki imamlar
Seven böyle sever on iki imamı

Küseyim küseyim kime küseyim
Siyah zülfün mah yüzünden asayım
Kerbela'da pirim Hasan Hüseyin
Seven böyle sever on iki imamı

Bu dünya dediğin bir dipsiz ambar
Kâbe'yi yaptıran Halil Peygamber
Ali'nin yoldaşı Zülfükar Kamber
Seven böyle sever on iki imamı

Derviş Ali'm okur ağdan karadan
Kadir mevlam ayırmasın cemden sıradan
Yedi iklim şar köşeyi yaradan
Seven böyle sever on iki imamı

2.3) Dosttan Bize Haber Geldi (Hizmet Duası)

Dosttan bize haber geldi
Pirim sana beyan olsun
Şah'tan bize haber geldi
Rahbere de haber olsun

Hak kuluna eder nazar
Dört kalıptan adam düzer
Zahir gelmiş cemi bozar
Gözcü sana haber olsun

Mümini aldılar meydana
Mümkiri sürdüler zindana
Hizmet verdiler Selman'a
Süpürgeciye haber olsun

Mümin yolun yakın ister
Münkirlerden sakın ister
Delil yanmaz yağın ister
Çıracıya haber olsun

Gel gidelim tarikate
Kulak buralım marifete
Mümin girmiş ehtikate
Tarıkçıya haber olsun

Gel gidelim marifete
Kulak buralım marifete
Mümin girmiş ehtikate
Zakir sana haber olsun

Mümini aldılar meydana
Münküri sürdiler zindana
Tekbir verildi kurbana
Kurbancıya haber olsun

Mümini aldılar meydana
Münküri sürdiler zindana
Hizmet verdiler peyikçiye
Peyikçiye haber olsun

Mümini aldılar meydana
Münküri sürdiler zindana
Hizmet verdiler iznikçiye
İznikçiye haber olsun

Bu yola girer haslar hası
Geyinmiş hakikat libası
Doldur ver engürün tası
Sakacıya haber olsun

Şah Hatayı'm vara geldi
Sefil bülbül zara geldi
Legen ibrik meydan geldi
Tezekarcıya haber olsun

2.4) Alçakta Yüksekte Yatan Erenler

Alçakta yüksekte yatan erenler
Ayırma katardan imandan bizi
Önümüzde giden Bozatlı Hızır
Ayırma katardan imandan bizi

Karşıdan görünen ufacık damlar
İçinde oturur ne güzel canlar
Kerbela'da oniki imamlar
Ayırma katardan imandan bizi

Küseyim kime küseyim
Siyah zülfün mah yüzünden asalım
Kerbelada pirim Hasan Hüseyin
Ayırma katardan imandan bizi

Bu dünya dediğin bir dipsiz ambar
Kâbe'yi yaptıran Halil Peygamber
Ali yoldaşı Zülfikar Kamber
Ayırma katardan imandan bizi

Derviş Ali'm okur aktan karadan
Kadir mevlam ayırma cemden sıradan
Yedi iklim şar köşeyi yaratan
Ayırma katardan imandan bizi

2.5) Hey Erenler Hey Gaziler (Can Hatayı)

Hey erenler hey gaziler
Gelen Murtaza Ali'dir
Kafire batın kılıncın
Vuran Murtaza Ali'dir

Fatma Ana'nın dostu
Hü dedi zülfikar kesti
Selman'a keşkürü postu
Veren Murtaza Ali'dir

Zülfikarı çaldı daşa
İki pınar çıktı koşa
Ejderhayı baştan başa
Bölen Murtaza Ali'dir

Hü dedi çıktı havaya
Döküldü indi duvaya
Arap donunda deveye
Binen Murtaza Ali'dir

Cennetin meyvası elma
Hey sen uyup yoldan kayma
Can Hatayı'm gafil olma
Gelen Murtaza Ali'dir

2.6) Hey Erenler Hey Gaziler (Kul Himmet)

Hey erenler hey gaziler
Ben pirim Ali'yi gördüm
Eğildim secde kılmaya
Düldül'ün nalını gördüm

Düldül'ü gördüm sağımda
Sallanır cennet bağında
Musa ile Tur Dağı'nda
Ben dedem Ali'yi gördüm

Cennetin kapısında duran
Heyberin kilidin kıran
Cümle kafire kılıç vuran
Ben dedem Ali'yi gördüm

Küskün Kul Himmeti'm küskün
Dağlar başı boran çiskin
Cümle erden pirden üstün
Ben dedem Ali'yi gördüm

2.7) Ya Muhammed Sana Mürvete Geldim (Şah Hatayı)

Allah medet ya Muhammed ya Ali
Ya Muhammed sana mürvete geldim
Karlı dağlar gibi günahım yığdım
Ya Muhammed sana mürvete geldim

Muhammed'dir nebilerin aynası
Salavat verenin nur olur sesi
On sekiz bin alemin hem Mustafa'sı
Ya Muhammed sana mürvete geldim

Muhammed için de çekek emekler
Hak katında kabul olsun dilekler
Cennetin kapısın bekler melekler
Ya Muhammed sana mürvete geldim

Cennetin kapısın mermerdir taşı
İncidir duvarı hikmettir işi
Yüz yirmi dört bin nebinin başı
Ya Muhammed sana mürvete geldim

Şah Hatayı'm mürvet ele aldılar
Evliyalar enbiyalar kandan geldiler
Bir gerçek eteğin ele aldılar
Ya Muhammed sana mürvete geldim

2.7) Dersim Olaylarından Sonra Muhacirlik Yolunda Yazılan ve Mustafa Dede'nin Akrabasına Ait Olan Bir Deyiş

Ben de bu dünyaya geldim geleli
Ağlamadan gözlerimi açmadım
Akıl baliğ olup kendim bileli
Bir gün sefa ile günüm geçmedi

Yirmimde gördüm seferberlik
Otuzumda Rus'ta çektim esirlik
Çok şükür Huda'ma görmedim darlık
Dünya için bir gün gam çekmedim

Kırk yaşımda saçlarımı ağ ettim
İsyan edip yuvamızı dağıttım
Bilmem ki sultanım ne kusur ettim
Böyle mahkemesiz ceza görmedim

Erzincan'dan bindik otomobile
Ehlimiz ehalimiz hepimiz bile
Çağırdık Hızır'ı gele imdada
Nereye varacak yerim bilmedim

Kemah tarlasında altı gün kaldık
Palazı çadır edip altına girdik
Osmaneli derler bir şehire geldik
Böyle bir memeleket kaza görmedim

Yollarım uzadı gidemem doğru
İçerimden çıkmaz bu zalım ağrı
Ne kardeşi kaldı ne kardeş oğlu
Hiçbir el atacak dalım kalmadı

İsmail'im ötmez oldu dillerim
Yaram ağır tutmaz oldu ellerim
Gözlerim yolların Mehdi efendim
Yetiş imdadımıza sen kurtar bizi

2.9) Düvazda İmam

Allah medet ya Muhammed ya Ali
Bizi divanından mahrum eyleme
Pirim Hünkar Hacı Bektaşi Veli
Bizi divanından mahrum eyleme

Ademi seyfullah Adem hakküçün
Eyyubun çektiği sitem hakküçün
Muhammed Mustafa hatem hakküçün
Bizi divanından mahrum eyleme

Hasan'ın aşkına çekerim zarı
Hüseyin'dir dinimizin serveri
Alemler sultanı cenabül barı
Bizi divanından mahrum eyleme

Ah İmam Zeynal'a kıldılar ceza
Muhammed Bakır'dır sırrı mürteza
Cafer Kazım Musa Ali Rıza
Bizi divanından mahrum eyleme

Mümin olan canlar şad oluban gülsün
Münkirin sıfatı dergahtan dönsün
Server Muhammed'in aşkına dönsün
Versin muradımız Bozatlı Hızır

Şah Hatay'ım eydür ey gani kadir
Taki Naki Askeri er rahmımızdır
Muhammed Mehdi'ye niyazım budur
Bizi şefaatından mahrum eyleme

Abdal kulun yolun aşkına
Boyanmıştır enver ile müşkile
Kerbela'da on iki imam aşkına
Versin muradımız Bozatlı hızır

2.10) Hızır

Gönülleri bir edüben oturur
Versin muradımız Bozatlı Hızır
Allah al gönül deyip gönül yetirir
Versin muradımız Bozatlı Hızır

Kimi evlat ister kimisi malı
Gönülden kaldırır şek ile kâli
Murattır verir Şah Pirim Ali
Versin muradımız Bozatlı Hızır

Bahçalarda bülbül şakuban öter
Her nerde gül biterse kâr ile biter
Her nerde çağırsam erişip yeter
Versin muradımız Bozatlı Hızır

3. Sözlü Anlatı[4]

Allahın kulu, peygamberin ümmeti ve Ehl-i beyt soyundanız. Şimdi geçmişten bahsetmek istiyorum. Burdaki amacım geçmişten bahsederek gelecek günlerimize tedbir almamız. Geçmişten ibret almayan, geleceğe tedbir almayan, bu fikri de Allah'ın emri üzerine kullanmayan adam ne Allah'a kul olabilir, ne peygambere ümmet ne seyyid ne de Alevi olabilir.

Şimdi yaradılışımızı söyleyelim. Allah'ın kulu, peygamberin ümmeti, Ehl-i beyt soyundan, güruhu naci soyundan gele gele Adem Aleyhisselam'dan, İdris Aleyhisselam'dan diyelim yüz yirmi sekiz peygamberin soyundan gele gele Ali ile Muhammed'de birleşiyor. Cenab-ı Allah, Muhammed ve Ali aşkına biz Ehl-i beyt'iz o yüzden Ehl-i beyt'in esas inancı üzerine konuşacağız. Şimdi burda cemaatın yüzü

4 Sözlü anlatı bölümünde verilen ifadelerin tamamı Mustafa Dede (Mustafa Erdoğan)'ye aittir. İmla yanlışları dahi düzeltilmemiştir.

suyu hürmetine ispatını yaptık, Ehl-i beyt anamız, babamız, sülalemiz hepsinden yani güruhu naci soyundanız. Fakat burda da Cenab-ı Allah bırakmıyor insanı. Burda da hem seyyid olanı imtihana çekiyor hem Alevi'yim diyenleri, hem de kul olanları. Ankavuz ayetinin ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci ayetlerinde Cenab-ı Allah diyor ki "ey kulum! Ben sizi severek yarattım. Bana kul olmak için imtihandasınız." Nedir imtihan, beni tanıyıp da emrimde yaşayacağınız için imtihandasınız. Doğru yürüyüp, doğru gezmeli, gönülde gül yıkarsan yapılmaz. Vücuttaki organları Allah'ın emri üzerine kullanmak şart bize. Cenab-ı Allah böyle imtihan ediyor kullarını. Geçiyor efendim biz seyyidleri imtihan etmeye. Cenab-ı Allah diyor ki: "Ya İbrahim!, seni imtihan ettik çok dürüstsün, seni yeryüzündeki insanlara imam tayin ettik." İbrahim Aleyhüsselam da diyor ki "Ya Rabbim benim zürriyetime de bu imamlığı ver." Cenab-ı Allah da diyor ki: "Ya İbrahim, kötü fikirli olana, hasetçiye, ikiyüzlü olana, zalime bu görev verilmez, haramdır." Dikkat edin evlad-ı resul'un en büyük imtihanı bu, yetmiş üç milleti Allah yarattığı için severek, bizim aslımız bunlarla el ele el Hakk'a yaşamalı. Allah bu sıfattan ayırmaya cümlemizi, bu imtihan kıyamete kadar devam edecek. Çünkü peygamberin bir hadisi var; sordular "Ya Muhammed senin erkek zürriyetin yok, senin soyunu kim sürecek?" Dedi ki "benim yolumdan giden benim zürriyetim, benim evladım olacak." Burada yoldan gitmek çok önemli. İspatını yapana işte niyazımız. Bu da paraya, pula maddi olana değil iyi niyete bağlıdır.

Burda hiçbir şekilde zorunluluk olamaz. Dinde zorlama olmaz. Çok dikkatli olalım, akşam ikrar iman sabah toz duman demeyelim. Ölü ikrarı vermeyelim, verirsek de bu ikrardan dönmeyelim. Muhammed der ki: "Ey toplum! Beni seven Ali'yi sever, Ali'yi seven Allah'ı sever."

O yüzden biz Alevi olanlar, seyyid olanlar, bizim künyemiz Allah-Muhammed-Ali'dir. Bu üç varlığa aşık olup, hiçbir şey bilmese bile bir insan, bu emirleri yerine getirdiği için mükâfatını Allah'tan alacaktır. Evet şimdi aslımız, yer su iken, gök tufan iken ve biz güruhu naci kandilde nur idik.

Bir de on yedi evrah, on yedi kemerbestler, bu işte ben dört dörtlük Alevi'yim diyenlerin soyudur. Sonradan bu kubbede dört kapı, kırk makam, on iki farz, üç sünnet, bir kifaye, bir şartı işleyenlerdir Aleviler. Ve Ali ile Muhammed'in zamanına gelince on yedi evrah olmuş on yedi kemerbest. Cenab-ı Allah bu on yedi kemerbestin inancını, işleğini bizden eksik etmesin, ispatı budur.

Mayamız on yedi kemerbestten gelir. Bu kıyamete kadar devam edecek. Kimin elinde devam edecek, inancına imanına Allah'ın emri üzerine, Hz. Peygamberin sünneti üzerine, Hz. Ali'nin işlekleri üzerine, yolu kim tutarsa onun elinde devam edecek. İbadetin, günü yok, saati yok fakat bizden kuvvet soran sultanlarımız, hatta çok yakında Hz. Hüseyin efendimiz, Kerbela'da şehit olan çocuklarıyla, ki yarın da kendisi şehit olacaktır, perşembeyi cumaya bağlayan gece sabaha kadar ibadet etmişlerdir. Ve o gün

hitap etmiştir bu inançlı insanlara. Alevilerin ibadet günleri perşembeyi cumaya bağlayan gecedir. Ta ezelden buraya ikrarlıyız. Kıyamete kadar da bunu devam ettireceğiz.

Kırk sekiz perşembeyi cumaya bağlayanların dört dörtlük işleği işleyenlerin işte niyazı (elini öperek göğsüne götürür).

Ama ne var ki bizden evvelki kudretli dedelerimiz bir zaman teyit etmişler... Tabi ki elinin emeği ile çalışan çiftçisidir, işçisidir, Mart'ın 17'sinde bağlamışlar cemlerini. Taa ki Kasım'ın 15' ine kadar işleri ile güçleri ile uğraşmışlar, ondan sonra yine başlamışlar Dar-ı Mansur olmaya, kurban kesmeye, cem tutmaya, dedelerinden miras kalan işlekleri işlemeye. Demek ki herşeyin bir mayası var. Bu mayaları Allah bizden eksik etmesin. Doğrunun dostu Allah'tır, eğrinin hasmı Allah'tır. Eğriden uzak etsin Allah bizi. Gelelim şimdi bunun hesabına...

Diyor ki Hicret suresinin bir ayetinde; "Ya Muhammed, Araplar dilleri ile "'a ilahe illallah, Muhammeden resulullah' dediler ama kalpleri ile demediler. Haberin olsun ya Muhammed." İşte ikiyüzlü insanlar burdan geliyor. Kırk defa düşünelim tek kelimeyi analı-babalı konuşalım, tek kelimeyi işleyelim. Muhabbetin de tartısı yok, bilginin de tartısı yok. Hiçbir şeyin tartısı yok, sadece birşeyin tartısı var; "Emr-i marüf, neh-i münker." Yani emrimi tutun, dünyayı kâinatı sizin için yarattım. Allah'ın sevmediği işlerden kaçının.

Alevilerin bu imtihana dikkat etmesi gerekir. Dedelerimiz kırsal bölgelerde mağaralarda yaşadılar, çok emekler sarfettiler, çok acılar çektiler. Kimin yüzünden? Muaviye'nin yüzünden, Ebu Bekir'in yüzünden, Ömer'in, Osman'ın yüzünden, Yezid'in yüzünden. Ama biz canımızı verdik, inançlarımızdan fire vermedik. Kalktık efendim gecenin bir vaktinde Mekke'den, Allah dedi ki Cebrail'e; "Ya Cebrail söyle habibime bu gece Mekke'den ayrılsın. Müşrikler onu öldürecekler." Cebrail yazdı bunu, "Ya Muhammed dedi, Ali'yi hane sahibi olarak hanende koyup kendin gecenin bir vaktinde çıkıp gideceksin Mekke'den". O da Medine'ye yerleşti. Daha sonra Hz. Ali efendimiz de tarafı ile, çocukları ile, Hz. Muhammed'in yakınları ile Medine'ye göçtü. Peygamber efendimiz daha sonra Medine'de ruhunu Hakk'a teslim etti. Şefaatından ayırmasın cümlemizi.

Burayı unutmayalım. Ondan evvel, "Ali benim beşrimin beşidir" dedi. En iptida bunu veda haccından dönerken, Gedirhun denilen bir yerde, Allah, Cebrail eliyle, 90 küsür bin hacı vardı.

"Ya Cebrail, söyle habibime bir daha hac yapamayacak, dünyayı terk edecek. Ali'yi kendi yerine vasiy tayin etsin burada, bu topluma." Orada yüksek bir yere çıkıp, deve semerinin üzerinde 90 küsür bin hacıya hitap ediyor. "Ey toplumum" diyor; "Bundan sonra sizinle beraber olamayacağım. Cenab-ı Allah'ın emri üzerine Ali bundan sonra benim vekilim ve vasiyimdir."

En iptida Ebu Bekir, Ömer biat etti, Hz. Ali'ye. "Ne mutlu sana ki Hz. Peygamber

sağlığında seni kendi yerine tayin etti" dediler. Ondan sonra Hz. Peygamber efendimiz, günü geldi hastalandı, çok kimseler yanından eksik olmuyorlar. Seslendi yanındakilere; "Bana bir divit, kalem getirin" dedi, "Bir vasiyetname yazayım da benden sonra müşkül duruma düşmeyin" dedi. İlk defa Ömer itiraz etti buna. Dedi ki "Peygamber sayıklıyor vasiyii geçerli değildir, Kur'an da bize yeter." Peygamber, Ömer'in bu sözlerini duydu ve kovdu onları yanından. Ve dedi ki "benim cenaze namazımda bulunmayanlar benim şefaatimden mahrumdur." Aradan iki-üç gün geçti peygamber bu dünyayı terk etti. Hz. Ali efendimiz ve tarafları, Fazlı'sı, Kamber'i, Selman'ı işte bunlar toplandılar, cenaze hizmetine bakarken, Ebu Bekir, Ömer, Osman, tarafları Mervan, Muaviye... işte bunlar hilafet meselesi ile birbirlerine girdiler. Hz. Ali, peygamberi defin etti. Aradan üç gün geçti. Fakat zamanında demişti peygamber; "benim cenaze namazımda bulunmayanlar, benim şefaatimden mahrum kalacaklar" diye. Bunun üzerine bunlar biz "yanlış yaptık peygamberin böyle vasiyeti vardı." "Biz gidelim, peygamberin kabrini mezardan çıkaralım, yeniden cenaze namazı kılalım, bu nutuk yerini bulsun." Tarafları kalktılar, Hz. Ali'ye haber verdiler. Hz. Ali efendimiz onlardan evvel gitti peygamber efendimizin mezarına, mezara at bindi, iki başlı demir bir asası vardı onu eline aldı.

Bunlar gelirken Hz. Ali'nin bu durumunu gördüler. Bunun üzerine Muaviye ordakileri durdurdu ve dedi ki "Ben peygamber'den duymuştum; benden sonra Hz. Ali kılıç çekmeyecek ama elinde demir başlı bir asa olursa ondan korkun, mağruptran maşruba hiç kimseyi sağ komaz herkesi öldürür." Ve bu vesile ile ondan da mahrum kaldılar çekildiler geriye. Biz yine inancımıza devam edelim. Hz. Ali halife olduktan sonra Necef'e göçtü. Hz. Ali'den sonra Hz. Hüseyin efendimiz Orta Asya Türklerine gitmeye karar vermişti, fakat Yezid duydu bunu ve onların etrafını sardı, Kerbela'da şehit ettiler.

Hz. Hüseyin efendimizin hayatta kalan bazı evlatları bazı kimseler tarafından kurtarıldı. Ondan sonra İmam Rıza efendimiz Acemistan'ın Horasan şehrine göçtü. Onu da orada şehit ettiler. Onun çocuklarından çok küçük olanları Ehl-ibeyt'i sevenler aldılar onları, Orta Asya Türk devletlerine götürdüler. Azerbaycan, Türkmenistan gibi. Burda büyüyen dedelerimiz 100 küsür sene buralarda yaşadılar. Bu kadar yıldan sonra bu dedelerimiz kalktılar göç ettiler bu Türkiye topraklarına. Türkiye topraklarında büyük dedemiz Karadonlu Can Baba bundan 800 yıl evvel Hacı Bektaş ile beraber Türk topraklarında Orta Anadolu'da şimdiki Hacıbektaş ilçesinde birleştiler. Gönülleri bir, asılları bir, inançları bir, sevmeleri sevilmeleri bir, el ele el Hakk'a dediler. İnançları üzerine hiç zorluk yok, topu yok, tüfeği yok, kılıçları yok. İnsan sevgisi etrafında 80 bin Urum eri, 90 bin Horasan piri toplandılar. Ama bu insanların içerisinde 73 milletten adam var. Ne kadarı seyyid, ne kadar Alevi yani 17 kemerbestten bunları bilemiyeceğim. Yüzde beşi seyyid olanlardan, yüzde doksan beşi diğer milletlerden. Bunlar bu Anadolu topraklarında çok çalıştılar. Hat-

ta bizim bu Karadonlu Can Baba iki mi, üç oğlu da Trakya topraklarında yurt edindiler. Orda türbeleri vardır. Bunların da ismi Karadonlu Can Baba. Bizim Anadolu'daki Karadonlu Can Baba'nın dört tane oğlu oluyor. Mir Seyyid, Koca Seyyid, Köse Seyyid ve Seyyid Mençek. Köse Seyyid'in zürriyeti yoktur. İşte biz Mir-i Mir Seyyid evlatlarıyız. Mir-i Mir demek, çok demek, gerek zahiren gerek batınen.

Şimdi size bir hikâye anlatacağım. Karadonlu Can Baba 80 bin Urum eri, 90 bin Horasan pirinin birçoğu ile tekkede otururken Hacı Bektaş diyor ki, "Ey toplum, doğudan bir kuvvet geliyor. Bizi ortadan kaldıracak bir Tatar Şahı. Bunu oradan buraya getirtmeyecek, ikna edecek bir can istiyorum." Cemaat susuyor kimsede ses yok. Karadonlu Can Baba "Sultanım himmet et bu hizmeti yapayım" diyor. "Yolun açık olsun ya Can Baba" diyor Hacı Bektaş. O sırada da doğudan gelen ve adı "Kavuz Han" olan Sansa Deresi'nin bir yerinde mekân kuruyor, çadır kuruyor ve istirahata çekiliyor. Ve ceddimiz Karadonlu Can Baba oraya varıyor. Karadonlu Can Baba orda kendini takdim ediyor; kimliğini, kim olduğunu...Tatar Şahı bunlara soruyor: "Sizin inancınız ne, işleğiniz ne?" "Cenab-ı Allah'ın emrini tutup, sevmediği şeylerden kaçmalı. Ehl-i beyt'iz. Ehl-i beyt niyetini ölünceye kadar kötüye kullanmaz. Yapıcıyız. Yıkıcı değiliz. 73 millet ile kardeşçe geçinmeye kararlı olan bir soyuz. Sen kimsin, ben kimim, bizde yok, sen bensin, ben de senim" diyor Karadonlu Can Baba. Bu hesaba göre, Kavuz han; "Ben senden üç keramet istiyorum" diyor. Karadonlu Can Baba "buyur" diyor. Bunun üzerine Kavuz han: "Bütün hayvanat ve etraftaki askerlerin taş gibi hareketsiz kalmalarını sağla, cansızlaşsınlar" diyor. Kavuz Han bakıyor ki ne adamlarından ne de hayvanatından çabalayan var. "Aman Baba hümmet et eski hallerini alsınlar" diyor. "Peki" diyor Karadonlu Can Baba. Her şeyi eski haline getiriyor.

İkinci olarak, eskiden sultanlar başlarına kavuk örterlermiş. Bu kavuğu Hz. Peygamber Kırkların ceminde örtermiş. Karadonlu Can Baba diyor ki: "Söyle adamlarına gelsinler, kavuğumdan onlara yiyecek vereceğim, ne istiyorlarsa..." Askerler geliyor ve hepsine istedikleri yiyecekleri dağıtıyor. Bunun üzerine Kavuz Han ikna olmuş görünür ama bir de eşine soracağını söyler. Kavuz Han çadırda bekleyen eşine sorar. Eşi de; "Bu adamların bazılarının sihirbaz olduğunu duymuştum, son bir keramet daha isteyelim ondan" der. Bunun üzerine Kavuz Han, Karadonlu Can Baba'yı eşinin çadırına çağırır. Kavuz Han'ın eşi ondan bir şişede duran zehiri içmesini ister. "Zehir ki eti kemiğinden ayırır. Eğer bunu içersen biz de sana tabi oluruz" der. Karadonlu Can Baba ağuyu alıp içerken, Hacı Bektaş Veli tekkede "Ey babalar, canlar, Karadonlu Can Baba, kendi ceddine adını veren ağuyu içiyor, Allah Allah deyin dua edelim" diyor. Karadonlu Can Baba zehiri içtikten sonra kadına; "Bu ağu sana lazım olur" diyor ve içtiği tasa parmaklarından balı akıtıyor. Ağuyu bal ediyor. Bunun üzerine Kavuz Han ve hanımı, Karadonlu Can Baba'ya tabi oluyorlar ve ondan sonra Karadonlu Can Baba'dan oraya yerleşebilecekleri bir yer göstermesini

isterler. O da kıble tarafına dönüyor ve diyor ki "Şu Dursun Dağları'na yerleşin" diyor. Bugünkü Dersim Dağları.

Karadonlu Can Baba tekkeye döndükten sonra Hacı Bektaş, Karadonlu Can Baba'yı kutlar ve ona mürşitlik makamını verir. Ondan sonra dört veya beş ocağı Karadonlu Can Baba'ya talip olarak verir. Bugün Celal Abbas Ocağı, Sinemilli Ocağı, Üryan Hızır Ocağı bir tanesini hatırlayamadım. Bu ocaklar Ağuçen talipliğine geçerler. Mir-i Mir Seyyit torunlarından bir dedemiz, Harput topraklarından kalkıyor 560 sene evvel Hozat'ın Bargini köyüne göçüyor ordan da bazı dedelerimiz Erzincan'ın Üzümlü ilçesinin Büyükkadağan köyüne geliyor. Buraya gelen dedemizin ismi Mehmet Çelebi. Mehmet Çelebi'nin oğlunun ismi Deli Molla (Molla Mustafa). Deli Molla ki, Hz. Hüseyin'in şehit olduğu yeri ziyaret eden ve Horasan'da İmam Rıza'nın türbesini ziyaret eden dedemiz. Bu yolculuklar sırasında çok meşakkatler çekiyor, o kadar yolu yürüyerek gidip geliyor. Kerbala'dan Horasan'a giderken kara kışa yakalanıyor, o daha İmam Rıza'nın türbesine varmadan türbenin kapıları aniden kapanıyor. Orayı ziyaret eden hacılar, şıhlar, mucizatlılar, kemaletliler feryad ediyorlar tekke şeyhine; "türbenin kapıları kapandı, biz dışarıda kaldık" diye. Tekke şeyhi de "kapıları kapatan kapattı, biz kapatmadık, Anadolu'dan Molla Mustafa (Deli Molla) isminde bir er geliyor, dua edin yolda kalmasın, o gelmezse bu kapılar bir daha açılmaz" diye cevap veriyor. Millet fizah ediyor, ağlıyor. Deli Molla'nın gözleri soğuktan çok etkileniyor çok zor görüyor etrafı. Gele gele geliyor İmam Rıza'nın türbesine ve oradaki insanlara neden dışarda kaldıklarını soruyor, onlar da "kapılar aniden kapandı daha da açılmadı" diyorlar. Bunun üzerine Deli Molla kapının cağlarından tutup "Ya İmam Rıza" deyince kapılar hemen açılır. Kapılar açılınca millet "tamam" diyor, "Anadolu'dan gelen zat gelmiş" derler. Ziyaret ediyor Deli Molla Sultan'ın türbesini.

Diz oturuyor Deli Molla, bir bakıyor ki etrafta neredeyse 1 metre uzunluğunda demir şişler var, böyle cağlık. Üryan-büryan olan "Ya İmam Rıza" deyip kendini vuruyor bu şişlere. Burda bu insanların durumu Deli Molla'yı çok etkiliyor, diyor ki "Bu da başka bir hikmet." Yani ağuyu içmiş, o kadar hesabı varken... Çağırdığı yeri öyle bir çağırıyor ki, kerametli tekke şeyhleri onun içinden geçenleri duyuyorlar. "Ey Molla Mustafa" diyorlar; "Bin bir ayak bir kaba girdik, getirdin soktun milleti buraya, buranın kalabalığı yetmiyor mu sana." Deli Molla halvetten gözünü bir açıyor ki, etrafta o hesapların hiçbiri kalmamış. Kalkıyor ziyaretini yapıyor, ondan sonra Erzurum'un Aşkale ilçesine geliyor. Gelirken dağda ormanın içinde saçı sakalı birbirine karışmış bir adam bunun ayaklarına kapanıyor "Kurtar beni, Ya Deli Molla" diyor. Bu adam düşkün, köylüler tarafından dışlanmış, bir hayat kadını ile evlendiği için. Köye geliyor, köyün rahberlerine, orda Paşa Babalar diyorlar. Onlara misafir oluyor. Onların dedeleri de Girasun'dan gelmeler, Güvenç Abdallılar.

Akşam olunca yolda karşılaştığı adamı ve karısını huzuruna getirmelerini istiyor. Ordakilere diyor ki "Cenab-ı Allah bir defalığa mahsus kullarının günahını affeder, o affederse siz de affedeceksiniz." Bu adamın başında on iki hizmet cem yapıyorlar. Adamı orda üryan büryan edip daha önceden yaktıkları bir ateşin közlerine oturturlar cem bitinceye kadar. Ateşte yanmıyor bu adam. Adam yeni zat yeni sıfat oluyor. O köyün yediden yetmişe adamı; "Biz senin talibiniz, sen bizim pirimizsin" diyorlar. O da diyor ki "Ben sizi aldım, tekrar verdim Güvenç Abdallılara".

O dedemizden bize kalan miras insanlığın mirası, iyi niyet, iyi ahlak, helal kazanç, kimsenin maddi manevi varlığına tenezzül etmeden uzak durmak. Bizim aslımız bu toplumda, bu kanun üzerine yaşamıştır. Kıyamete kadar bizim zürriyetimiz de bu kanun üzerine yaşayacaktır. Bizim ikrarımızda para için inanç olmaz. Bu işi para için yapanlardan yer ile gök kadar uzaklaşmak lazım. Ama ne var Allah peygambere; "Kullarım sana helal kazançlarından verirlerse, verdiklerine bakmadan al onu ve dua et. Ben o duayı kabul ederim" der. Bir elin verdiğini diğer el görmeyecektir. Ama burda bana şunu ver ki sana şunu yapayım demeyeceksin. Bizler doğruya doğru, eğriye eğri demeye taa ezelden beri ikrarlıyız. Burda diyor ki peygamber "Ey evlad-ı resul bir düşmanınla baban senin karşında mahkeme olurlarsa ve baban haksızsa babanı cezalandıracaksın." Biz seyyidlerin en önemli vazifesi bu. İşte biz burada doğruya doğru, eğriye eğri diyeceğiz.

Bizim uzak durmamız gereken insanlar, Hz. Hüseyin'i şehit edenlerin kanunu üzerine yaşayan insanlardır. Muhabbetin tartısı yok, zamanın tartısı yok, dem bu dem saat bu saat. Yeni zat, yeni sıfat ver, ya Muhammed Mustafa'ya salavat. Allahume salli ala seydine Muhammed ve Ali evladiye ecmain (Ali'nin soyunun kıyamete kadar devam edeceğini ifade eder). Burada Hakk'ın ibadetine gireceğiz. İbadetin bir şekli yok, onun şeklini etkileyen tek şey kul hakkının üzerimizde olmamasıdır. Orucumuzu tutmak, kurbanımızı kesmek, işleğimizi yerine getirebildiğimiz kadar yapmak. Mürşid-i kâmilin karşısında dar-ı Mansur olup, dört kapı, kırk makamı işleyerek bu göreve her zaman hazır olalım. Burada, dört kapı kırk makam, on iki farz, iki kifaye, üç sünnete layık olmayan adam bu ceme giremez, lokma yiyemez, el öpemez ve ben Alevi'yim diyemez.

Şeriatta şeri attım diyor, tarikatte olgunlaştım, marifette halloldum piştim, hakikatte Allah'ınan birleştim. Biz bu kapıların insanıyız. Şeriat denince başka türlü anlamayız. Yani şer yok bizde. Benim 366 azam var, ne zamana kadar ruhu Hakk'a teslim edinceye kadar. Evet yer anam, gök babam. Gökten ne yağarsa yer itiraz etmez. İşte böyle, mürşid-i kâmiller ne verirse öpüp başımıza koyup, o mürşid-i kâmilin eteğinden tutup, o mürşid-i kâmilin işleğinden, kemaletinden, inancından, imanından, izinden ölünceye kadar devam etmeliyiz. Allah'a kul, peygamere ümmet, Şah-ı Merdan'ın taliplerinden ve Alevi olalım. Şakası yok bu işin. Bu ceme ölü girip diri çıkacağız. Nasıl bir çocuk dünyaya geldiğinde bağırıyorsa, biz

de bu cemden çıktığımızda yeni kimliğimizin sesinin duyulması lazım. İnancımız bu... Cenab-ı Allah diyor ki; "Kimseyi kimseden sormam, seni senden sorarım."

Mustafa Dede (Mustafa Erdoğan)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Anadolu Aleviliğinin tarihi gelişimini kısaca, önemli dinamikleri içerisinde incelenmeye çalışıldı. Dedelik kurumu, Alevi-Bektaşi inancı ve felsefisi, Pir Sultan Abdal deyişlerinden alınan dörtlüklerle açıklanmaya çalışıldı. Erzincan Üzümlü ilçesine bağlı Altınbaşak beldesi Büyükkadağan mahallesinde (eski adı ile Büyükkadağan köyü) Ağuçen Ocağı'na bağlı Mustafa Erdoğan Dede ile yapılan görüşmelerde, günümüzde etkisini oldukça yitirmeye başlayan geleneksel Aleviliğin yaşanma biçimi hakkında önemli ipuçları elde edildi. Dersim olaylarının sadece Tunceli sınırları ile kalmadığı, zorunlu göçün Erzincan'da Alevi kimliklerinden dolayı, Türklere de uygulandığı konusunda, bir nevi sözlü tarih çalışması da olan bu çalışmamızda önemli bulgular elde edildi.

Bugün açısından değerlendirildiğinde heterodoks bir inanç kültürü olarak Alevilikte, en önemli olgu bu inanç sisteminin sözlü halk edebiyatı ve kültürleri ile günümüze kadar taşınmasıdır. Bu sözlü kültürün yazılı kaynaklara bağımlı olmaması bilimsel incelemeler açısından bir zorluk yaratsa da, sözlü kültür bileşenlerinin Aleviliği, yazılı kültürün getireceği dogmatizmden uzak tutması açısından önemlidir. Ancak, Alevi cemlerinde katı ahlaki kurallara uymayan insanların düşkün ilan edilerek cezalandırılması, Aleviliğin kendi dogmatizmini yarattığına örnek olarak da sunulabilir. Tarihsel olgular açısından incelendiğinde Alevilikle ilgili toptancı genellemelerin sağlıklı sonuçlar vermeyeceği kanaatindeyiz.

Alevilikte dedelerin atıfta bulunduğu İmam Cafer Buyruğu dışında yazılı bir kaynağın olmadığı yaygın bir görüş olmasına rağmen, Mustafa Erdoğan Dede ile yapılan görüşmelerde Kur'an'a atıfta bulunulması dikkate değer bir durumdur. Geleneksel Alevilikte ibadet ritüelleri, çoğunlukla kış aylarında gerçekleştirilirken, günümüzde vakıfların ve derneklerin öncülüğünde gerçekleştirilen ibadetlerde bir standartlaşmaya gidildiği (perşembe günleri akşam) yönünde bir irade söz konusudur. Kent kültürünün gelişim göstermesi ile beraber özellikle son çeyrek yüzyılda çözülmeye başlayan geleneksel Alevilikle ilgili çalışmalar 1980 yılından sonra artış göstermiştir.

Bununla beraber bu çalışmaların çoğunlukla bilimsellikten uzak ve ideolojik bakış açıları ile gerçekleştirilmiş olması, günümüzde geleneksel Aleviliğin kayıt altına alınması konusunda acil, ivedi bir ciddiyeti ortaya koymaktadır.

Alevi kültürü ve edebiyatı açısından -Mustafa Dede örneğinde de görüldüğü gibi- bu geleneğin son temsilcileri ile yapılacak görüşmelerde daha önce kayıt altına alınmamış müzikal ve edebi zenginliklerin bir an önce kayıt altına alınması açısından çok önemlidir.

KAYNAKÇA

ATALAY, Besim. (1991). Bektaşilik ve Edebiyatı. İstanbul.

BEZİRCİ, Asım. (1994). Pir Sultan. İstanbul.

ÇAMUROĞLU, Reha. (1999). Dönüyordu (Bektaşilikte ve Alevilikte Zaman Kavramı). İstanbul.

ÇETİNKAYA, Necdet. (2004). Kızılbaş Türkler. İstanbul.

EYUBOĞLU, İsmet Zeki. (1991). Hatayi. İstanbul.

EYUBOĞLU, İsmet Zeki. (2010). Bütün Yönleriyle Bektaşilik. İstanbul.

EYUBOĞLU, İsmet Zeki. (1992). Kaygusuz Abdal. İstanbul.

GÖLPINARLI, Abdulbaki. (1985). 100 Soruda Tasavvuf. İstanbul.

KARA, Mustafa. (1995). Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi. İstanbul.

KADİR, A. (1993). Mevlana. İstanbul,

KÖPRÜLÜ, Fuad. (1966). Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar. Ankara.

NOYAN, Bedri. (2000). Bütün Yönleri İle Bektaşilik ve Alevilik. Ankara.

OCAK, A.Yaşar. (1996). Türk Sufiliğine Bakışlar. İstanbul.

OCAK, A.Yaşar. (1999). Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik Kalenderiler. Ankara.

OCAK, A.Yaşar. (2003). Alevi-Bektaşi İnançlarının İslam Önecesi Temelleri. İstanbul.

OCAK, Ahmet Yaşar. (2009). Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşi Kültürü. Ankara,

OCAK, Ahmet Yaşar. (2009). Türkler, Türkiye ve İslam. İstanbul.

ÖZ, Baki. (1997). Bektaşilik Nedir. İstanbul.

ÖZKIRIMLI, Attila. (1990). Alevilik-Bektaşilik. İstanbul.

ÖZTELLİ, Cahit. (1997). Yunus Emre. İstanbul.

SAVAŞ, Saim. (2009). Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşi Kültürü. Ankara.

MELİKOFF, İrene. (1999). Efsaneden Gerçeğe Hacı Bektaş. İstanbul.

YAMAN, Ali. (2009). Geçmişten Günümüze Alevi Bektaşi Kültürü. Ankara.

YAMAN, Ali. (2007). Alevilik ve Kızılbaşlığın Gizli Tarihi. İstanbul.